

T. C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Ünal ZAL

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE EDATLAR
- Cengiz Aytmatov'un "Cemile" Romanındaki Edatlar
Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma -

87660
87660

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Mustafa UĞURLU

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Kırıkkale – 1999

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “KIRGIZ TÜRKÇESİNDE EDATLAR – Cengiz Aytmatov’un “Cemile” Romanındaki Edatlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma–” adlı çalışmamı, ilmî ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

01. 12. 1999

Ünal ZAL

ÖZET

Bu çalışmada, dünyaca ünlü Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov'un "Camiyla" (Cemile) romanında geçen edatların, Türkiye Türkçesine aktarma yolları araştırılmıştır. Bu karşılaştırmalı çalışma için, birbirinden farklı temel lehçelere dayanan iki yazı dili seçilmiştir. Bilindiği üzere bugün kullanılan Türk yazı dilleri; Uygurca, Bulgarca, Kıpçakça, Oğuzca gibi temel lehçelere dayanmakta; bunlar da kendi aralarında birbirlerine farklı uzaklıktaki ikincil lehçelere bölünmektedir. Kırgız Türkçesi, Kıpçak; Türkiye Türkçesi ise Oğuz grubuna girmektedir. Türk yazı dillerinin birbirlerine aktarılmasında karşılaşılan kolaylıklar veya zorluklar, lehçelerin birbirleriyle örtüşme oranlarına bağlıdır. Kaynak bakımından farklı olanlarda bu oran düşmektedir.

Bu çalışmada; Kırgız Türkçesindeki bazı edatların, Türkiye Türkçesine benzer veya ses bakımından eş değer kelimelerle aktarılacakları tespit edilmiştir. Ancak bunların bir kısmı, kendisinden önce gelen kelimenin istediği hâl eki bakımından birbirlerinden farklı kullanılmaktadır.

Kırgız Türkçesindeki bazı edatlar ise, tamamen başka kelimelerle Türkiye Türkçesine aktarılabilir. Bunların bazıları, kendisinden önce gelen kelimenin durumu bakımından her iki lehçede aynı şekilde kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesindeki bazı edatların aktarılması esnasında, Türkiye Türkçesindeki kelime karşılıklarının, cümlenin durumuna göre, bazen kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın sonucu olarak, Kırgız ve Türkiye Türkçesinin edatlar ve kullanımları bakımından birbirinden çok farklı olmadığı; ancak Kırgız Türkçesindeki edatların, sadece sözlükteki kelime karşılıklarıyla Türkiye Türkçesine aktarılamayacağı, duruma göre farklı yapı ve karşılıkların kullanılması gerektiği söylenebilir.

ABSTRACT

In this study, prepositions taken from world famous author Cengiz Aytmatov's "Camiyla" (Cemile) novel have been searched for translation ways to Turkey Turkish. For this comparing work, two literary languages which are based on different basic dialects have been selected. As known, today used Turkish literary languages; Uygur, Bulgarian, Kıpçak and Oğuz etc. are based on basic dialects. But these languages have secondary dialects which have differences each other. Kırgız Turkish belongs to Kıpçak and Turkey Turkish belongs to Oğuz groups. During the translations of Turkish literary languages there are some difficulties and easiness' that depend on balance ratio. This ratio is reduced according to different sources.

In this work, some prepositions of Kırgız Turkish could be translated with similar or same letters to Turkey Turkish have been determined. However, a part of those, are used different each other according to adjuncts.

Some prepositions of Kırgız Turkish could be translated exactly different words to Turkey Turkish. Some of those, are used same positions both dialects according to previous word statement. During the translation of some prepositions of Kırgız Turkish, depends on sentences, which are not used in Turkey Turkish have been determined.

As a result of this study, the prepositions of Kırgız and Turkey Turkish and their using are not so different. However, the prepositions of Kırgız Turkish are not translated to the Turkey Turkish with only meaning of dictionary. According to position different structure and their in exchange for needed could be stated.

ÖN SÖZ

Dünyadaki son gelişmeler, uzun zamandan beri birbirinden ayrı yaşamak zorunda bırakılan Türk topluluklarına da yeniden birbirlerine yaklaşma imkânı sağladı. Dünyanın hiçbir yerinde, birbirlerine bu kadar yakın; aynı zamanda bu kadar uzak ve habersiz olan insan toplulukları yaşamamaktadır.

Türk Dünyasının birbirine kısa sürede kaynaşması, karşılıklı olarak bilim, kültür ve sanat eserlerinin iyi bilinmesiyle sağlanabilir. Ancak, bugün Türk Dünyasının dil bakımından bir bütünlük göstermemesi, yani gerek tarihî ve gerekse de siyasî sebeplerle ortaya farklı yazı dilleri ve yazı sistemlerinin çıkmış olması, yakınlaşma ve kaynaşma için önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu engeli en kolay şekilde aşmak; bilim, kültür ve sanat eserlerini karşılıklı olarak yazı dillerine aktarmakla mümkündür (Uğurlu 1999, 1). Bunun için de Türk yazı dillerinin birbirlerine aktarma yollarının bilinmesi gerekir. Türk yazı dillerinin birbirlerine aktarılmasındaki kolaylıklar veya zorluklar, bu lehçelerin birbirleriyle örtüşme oranlarına, yani birbirlerine olan yakınlık veya uzaklıklarına bağlıdır.

Bugün kullanılan Türk yazı dilleri, Uygurca, Bulgarca, Kıpçakça, Oğuzca gibi temel lehçelere dayanmakta; bunlar da kendi aralarında birbirlerine farklı uzaklıktaki ikincil lehçelere bölünmektedir. Kaynak bakımından aynı olan lehçeler, büyük ölçüde birbirlerine benzerlik gösterirler. Meselâ; ikisi de Oğuzcaya dayanan Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerinin örtüşme oranları yüksektir. Türkiye Türkçesi ile temeli Kıpçakçaya dayanan Kırgız Türkçesi söz konusu olduğunda ise, bu oran düşmektedir. Aynı temel lehçeye dayanan ikincil lehçelerin birbirleriyle örtüşme oranları da eşit değildir. Meselâ; Kıpçak temel lehçesinden gelen Tatar-Kazak-Başkurt yazı dillerinin karşılıklı olarak örtüşme oranları aynı değildir. Bundan başka, Türk topluluklarının, tarih boyunca kendi aralarında kur-

muş oldukları iktisadî, kültürel vb. ilişkilerin de lehçelerin birbirlerine olan yakınlık ve uzaklıklarına önemli etkisi vardır. Örnek: Kaynak bakımından Kıpçak grubuna giren Nogayca, Kazakça ve Tatarcanın, Türkiye Türkçesine benzeme oranları, birbirlerinden çok farklıdır. Çünkü, bir kültür muhiti olan Kazan ile İstanbul arasında eski dönemlerde çeşitli yönlerden ilişkilerin yoğun olması, Kazan Tatarcasına bir çok “Osmanlı unsurunu” da katmıştır (Uğurlu 1999, 4).

Bütün bu anlaşma zorluklarına rağmen, günümüzde çeşitli Türk lehçelerinden metin ve aktarmaların yer aldığı dergilerin çıkması, bazı eserlerin aktarılması, açılan okullar ve öğrenci değişimleri, Türk Dünyasını birbirlerine yaklaştırmaktadır.

İşte, Türk Dünyasının kaynaşmasına küçük de olsa bir katkıda bulunmak için Kırgız ve Türkiye Türkçesindeki edatları, karşılaştırmalı olarak incelemeye karar verdik. Çalışmamız, bütün dünyaca tanınan Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov’un “Camiyla” (Cemile) adlı hikâyesine dayanmaktadır. Şimdiye kadar, Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında, edebî bir metne dayalı karşılaştırmalı bir çalışma yapılmamıştır. Yapılan çalışmalar, genellikle gramerlerdeki “kurulmuş” örneklere dayanmaktadır; bunlara örnek olarak Coşkun 1996 verilebilir.

Türk Dünyasında yaşayan yazarlardan en fazla tanınan, şüphesiz Cengiz Aytmatov’dur. Nitekim, Fransız edebiyat eleştirmeni Luis Aragon, “Camiyla”yı “dünyanın en güzel aşk hikâyesi” olarak vasıflandırmıştır. Cengiz Aytmatov, Rusça yazmış olduğu eserleriyle kapıları zorlayarak önce Batı’ya, oradan da Türkiye’ye ulaşmıştır (Ercilasun 1993, 92). “Camiyla”, şimdiye kadar Türkiye Türkçesine orijinalinden aktarılmamıştır. Türkiye’de mevcut “Cemile” tercümeleleri, eserin Fransızca veya Rusça tercümelelerine dayanmaktadır. Bu yönüyle de yaptığımız çalışma ayrı bir özellik taşımaktadır.

Çalışmamız, Cengiz Aytmatov ve eseri “Camiyla” (Cemile) hakkındaki bilgilerin bulunduğu “Giriş” ve “Edatlar” olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Tezimizin asıl konusunu teşkil eden edatlar, “Ünlem Edatları”, “Bağlama Edatları” ve “Çekim Edatları” olmak üzere üç bölümde incelenmiştir. Dil bilgisi kitaplarında edatlar, farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Her tasnifin haklı yanları şüphesiz vardır. Ancak biz bu çalışmamızda, Muharrem Ergin’in *Türk Dil Bilgisi* kitabındaki şekli benimzedik.

Çalışmamızda ilk olarak, “Camiyla”nın orijinalini kril harflerinden latin harflerine aktardık. Daha sonra bütün cümleleri, geçmiş olduğu sayfa-larına göre tek tek numaralandırdık. Edatların geçtiği bütün cümleleri çıkardık. Tespit ettiğimiz cümlelerin tamamını Türkiye Türkçesine aktardık. Aktarma sonunda çalışmamıza, bir edatın aynı şekilde kullanıldığı cümlelerden ilginç olanlarını; farklı şekilde kullanıldığı cümlelerin ise tamamını aldık.

Bundan sonra, Kırgız Türkçesindeki edatları, Türkiye Türkçesindeki eş değerlerini dikkate alarak “ünlem”, “bağlama” ve “çekim edatları” olarak tasnif ettik. Burada, örnek olarak seçtiğimiz Kırgızca cümlelerde geçen edatların, Türkiye Türkçesindeki ses, yapı ve eş değer bakımından karşılıklarını verdik.

Bu açıklayıcı bilgilerin delili olarak ilk sütunda, Kırgız Türkçesinde (= kaynak lehçe), yani eserde geçen örnek cümleyi, geçtiği sayfa ve satır numarasıyla gösterdik. Bunun altında, kelime kelime aktarmasını yaptık. İkinci sütunda ise, bu cümlenin Türkiye Türkçesindeki (= hedef lehçe) karşılığı olan edebî çevirisini verdik. Karşılaştırılan edatları, her iki sütunda altı çizili olarak gösterdik. Kırgız Türkçesindeki bir edatın Türkiye Türkçesinde bir kelimeyle aktarılması gerekmeyen durumlarda, tabii

olarak ikinci sütunda, altı çizilen kelime de yoktur. Yeri geldiğinde, kaynak lehçedeki bir edatın, hedef lehçeye niçin zikredilen anlamda aktarıldığını açıkladık.

Eserin son bölümünde ise, çalışmamızda faydalandığımız kaynakları verdik.

Bu çalışmamda emeği geçen, başta tez danışmanım Doç. Dr. Mustafa UĞURLU'ya, Doç. Dr. Hülya KASAPOĞLU-ÇENGEL'e, eseri Türkiye Türkçesine aktarmamda yardımcı olan Kırgızistanlı arkadaşım Kalmamat KULAMIŞAYEV'e şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca yüksek lisans dersleri esnasında bilgilerinden faydalandığım bütün hocalarımın teşekkür ederim.

01.12.1999, Kırıkkale

Ünal ZAL

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
GİRİŞ.....	1
CENGİZ AYTMATOV.....	1
CEMİLE.....	7
I. EDATLAR.....	12
1. ÜNLEM EDATLARI.....	13
<i>1.1. Ünlemler.....</i>	<i>13</i>
1. 1. 1. a, a a.....	13
1.1. 2. e.....	14
1. 1. 3. i, ii.....	15
1. 1. 4. o, oo.....	15
1. 1. 5. oy.....	16
<i>1. 2. Seslenme Edatları.....</i>	<i>18</i>
1. 2. 1. e.....	18
1. 2. 2. i, ii.....	19
1. 2. 3. oy.....	19
<i>1. 3. Soru Edatları.....</i>	<i>22</i>
1. 3. 1. ee.....	22
1. 3. 2. emnege.....	24
1. 3. 3. emnegedir.....	25
1. 3. 4. emne için.....	26
1. 3. 5. emne üçündür.....	27

<i>1. 4. Gösterme Edatları</i>	29
1. 4. 1. mına.....	29
1. 4. 2. mına uşintip.....	30
1. 4. 3. mınakey.....	31
1. 4. 4. tee.....	32
<i>1. 5. Cevap Edatları</i>	34
1. 5. 1. albette.....	34
1. 5. 2. balkim	35
1. 5. 3. çok.....	36
1. 5. 4. ıras.....	37
1. 5. 5. makul.....	39
1. 5. 6. mümkün.....	40
1. 5. 7. ooba.....	41
2. BAĞLAMA EDATLARI	42
<i>2. 1. Sıralama Edatları</i>	42
2. 1. 1. cana.....	42
2. 1. 2. menen.....	43
<i>2. 2. Denkleştirme Edatları</i>	48
2. 2. 1. ce bolboso.....	48
<i>2. 3. Karşılaştırma Edatları</i>	51
2. 3. 1. ce ... ce.....	51

2. 4. <i>Cümle Başı Edatları</i>	52
2. 4. 1. <i>al emi</i>	52
2. 4. 2. <i>antkeni</i>	53
2. 4. 3. <i>antkeni menen</i>	54
2. 4. 4. <i>birok</i>	55
2. 4. 5. <i>demek</i>	56
2. 4. 6. <i>eger</i>	57
2. 4. 7. <i>egerde</i>	57
2. 4. 8. <i>emes</i>	59
2. 4. 9. <i>oşentse da</i>	59
2. 4. 10. <i>oşondoy</i>	60
2. 4. 11. <i>özgöçö</i>	61
2. 5. <i>Sona Gelen Edatlar</i>	63
2. 5. 1. <i>beken</i>	63
2. 5. 2. <i>bele</i>	64
2. 5. 3. <i>dağı</i>	65
2. 5. 4. <i>dele</i>	70
2. 5. 5. <i>eken</i>	71
2. 5. 6. <i>ele</i>	74
2. 5. 7. <i>ğo</i>	79
2. 5. 8. <i>kana</i>	81
3. <i>ÇEKİM EDATLARI</i>	82
3. 1. <i>arı</i>	82
3. 2. <i>arkıluu</i>	84
3. 3. <i>baştap</i>	87
3. 4. <i>beri</i>	88
3. 5. <i>boyunça</i>	89
3. 6. <i>caraşa</i>	92

3. 7. cönündö.....	94
3. 8. çeyin.....	96
3. 9. karağanda.....	97
3. 10. karay.....	99
3. 11. kiyin.....	100
3. 12. körö.....	103
3. 13. közdöy.....	104
3. 14. murda.....	106
3. 15. murun.....	107
3. 16. narı ... beri.....	110
3. 17. öñdüü.....	111
3. 18. sayın.....	112
3. 19. sıyaktuu	113
3. 20. tartıp.....	115
3. 21. üçün.....	117
BİBLİYOGRAFYA.....	118
ÖZGEÇMİŞ.....	121

GİRİŞ

CENGİZ AYTMATOV

Dünya çapında bir Kırgız romancısı olan Cengiz Aytmatov 12 Aralık 1928 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti olan Bişkek'e bağlı Şeker Krovski köyünde doğar. Aytmatov, önce köyündeki ilkokula, sonra da bölge orta-okuluna gider. İkinci Dünya Savaşı'nda eli silah tutan bütün erkekler cepheye gittiği için köydeki işleri gençler üstlenir. Bunların arasında, on beş yaşında okulundan alınarak köydeki kolhozda sekreter olarak çalıştırılan Aytmatov da vardır.

Savaştan sonra 1946 yılında Kazakistan'daki Cambıl Veteriner Teknik Okuluna girer. Bu okulu bitirdikten sonra bir taraftan Kırgızistan Tarım Enstitüsüne devam eder.

1953 yılında Tarım Enstitüsünden zooteknisyen olarak mezun olur ve iş hayatına atılır. Bu suretle kendi memleketini ve insanlarını daha yakından tanıma fırsatını bulur. Eserlerinde görülen tabiat ve hayvan tasvirleri onun mesleği ile yakından alâkalıdır.

Yazarın, 1956-58 yılları arasında Gorki Edebiyat Enstitüsüne devam ederken aynı tarihte "Camiyla" (Cemile) adlı eseri Novi Mir (Yeni Dünya) adlı edebiyat gazetesinde yayınlanır. Yine aynı tarihte Moskova Üniversitesi Edebiyat Fakültesine giren yazar, 1958 yılında Sovyet Yazarlar Birliğine üye olarak kabul edilir.

1963 yılında "Birinçi Muğalim" (İlk Öğretmen), "Camiyla" (Cemile), "Botogöz Bulak" (Deve Gözü Pınarı) ve "Delbirim" (Selvi Boylum Al Yazmalım) adlı eserleriyle Lenin Edebiyat ödülünü kazanan Aytmatov, bundan sonraki yıllarda arka arkaya birçok birincilik ödülü alır.

Yazarlığının yanı sıra Aytmatov, Edebiyat üzerine değerlendirmeler de yazar. Tahavî Ahtanov'un "Boran" adlı romanına uzun bir giriş yazar. Burada romanı inceler ve Kazak Edebiyatı hakkındaki görüşlerini anlatır. Dağıstanlı yazar Resul Hamzatov'un, "Benim Dağıstanım" adlı eseri ile Manas Destanı, Aytmatov'un yazmış olduğu önsözlerle yayınlanır. Bahtiyar Vahapzade ile ilgili bir yazısı, Türk Edebiyatı Dergisi (Çağdaş Türk Edebiyatları Anıt Sayısı, Ocak 1984, Sayı: 123)'nde yayınlanır.

Bunların dışında Aytmatov, Yazarlar Birliği Üyeliği, Sinemacılar Birliği Başkanlığı yapar ve Novi Mir gazetesinin yazı kurulunda görev üstlenir.

Eserlerinden etkilenen Louis Aragon, Nicole Zand gibi Fransız yazarları Aytmatov'a karşı büyük bir ilgi göstererek, hakkında çeşitli yazılar yazarlar. Louis Aragon'un tercüme etmesiyle Cemile, Fransız halkı tarafından büyük bir heyecanla okunur.

Aytmatov, eserlerini Kırgızca ve Rusça olmak üzere iki dilde yazar. İlk hikâyelerini daha çok Kırgızca yazmasına rağmen daha sonra Rusçayı kullanarak diğer halklara da ulaşmayı düşünür.

Cengiz Aytmatov, sanatkârlığı, araştırmacılığı, ilmî çalışmaları ve edebiyat dünyasındaki etkisi göz önüne alındığında, karşımıza çok renkli ve şuurlu bir yazar olarak çıkar.

Okulu bitirdikten sonra ilk kısa hikâyelerini kaleme alan yazar, daha öğrencilik yıllarında iken gazetelerde makale ve deneme türünde yazılar yayımlar. "Gazetçi Cuyudo"(Gazeteci Cuyudo), "Ak Caan" (Beyaz Yağmur) gibi ilk eserlerinde kahramanlar, dönemin diğer yazarlarında da sıkça rastlandığı üzere tek bir yönleriyle, eserin başından sonuna kadar iyi ya da kötü olarak anlatılırlar. 1950'li yıllarda yazdığı ve şahısların karakterleri daha derin olarak verilen "Asma Köpürö" (Asma Köprü) gibi eserlerinde Aytmatov, yavaş yavaş kendi üslûbunu bulmaya başlar (TDE II 1996,139).

Eserlerinde tabiata geniş yer veren yazar; tasvir, sembol, tem ve millî boyutları göz önünde bulundurarak duygusal bir dil kullanır. Ona göre tabiat güzel olmanın yanında aynı zamanda estetik bir varlıktır. Duygulu bir şekilde tasvir edilen bu güzelliklerde yazar lirik bir şair gibi davranarak şiirli ifadeler yer verir. Yazar, sanatkâr ve fikir adamı olmasına rağmen, bir taraftan estetik diğer taraftan da açık konuşamamanın vermiş olduğu temkinle eserlerinde sembollere sığınır (Ercilasun 1988, 113-121).

Millî kültür unsurlarını sıkça kullanan yazarın eserleri tarih, destan ve folklor bakımından çok zengindir. Bütün bu malzeme geniş bir tabiat yelpazesi içinde okuyucuya takdim edilir. Kırgızların hayatı bütün yönleriyle; sevinçli ve sıkıntılı taraflarıyla eserlerine yansır. Bilhassa köy hayatı bütün içtenliği ile tasvir edilir (TDE II 1996, 140). Köy tasvirlerinde temizliğin ve güzelliğin hakim olduğu görülür. Yazar, buradaki sosyal hayatı anlatırken kabalığa, basitliğe, cahillığe ve seviyesizliğe yer vermez. Onun romanlarında pislik, çirkinlik ve iğrençliğin olmadığı görülür.

Aytmatov'un eserlerinde nefret değil sevgi hâkimdir. Roman ve hikâyelerindeki kötü kahramanlarından bile bu sevgiyi esirgemez. Onları incitmekten, hırpalamaktan çekinir. Sevmediği savaşı ve insanları savaşa iten duyguları bile sevgi ile yenebileceğine inanır.

Yazarın insanı işlemesi de dikkate değer. O, insanı bütün zaafı ve meziyetleri ile birlikte ele alır. İnsan, eksik ve kusurlu bir varlık olmasına rağmen onun eserlerinde sevgiye lâyık olan bir varlık olarak karşımıza çıkar. Eserlerinin ana temasını, bir millete mensubiyet şuuru ile ferdi hürriyet duygusu meydana getirir. Romanlarında seçmiş olduğu kahramanlar sıradan ve basit insanlardır.

Aytmatov, bu alelâdelik içinde olmasına rağmen bütün millî ve insanî vasıfları vermekten geri kalmaz. Eserlerinin kahramanları olan çocukların; saflığı, temizliği ve duygusallığı bütün ayrıntılarıyla verilir. O, Charles

Dickens gibi çocuk kahramanların hâkim olduğu bir edebiyat meydana getirir. Yetişkinlerden iyi veya yanılarak kötü işler yapanlar vardır.

Eserlerinde iyi, idealist, çalışkan, temiz yürekli, vatanını ve toprağını seven ve onun için mücadele eden insanlar olduğu gibi, hırsız, menfaatçi, dostlarına ihanet eden merhametsiz insanlar da yer alır. Ancak o, iyi veya kötü bütün kahramanlarına sevgi duyar, onlardan nefret etmez. Kötülüklerden uzak bir dünyanın var olamayacağını, iyiliğin de pasif bir hayat tarzı değil aksine kötülüğe karşı mücadele demek olduğunu işler.

Eserlerindeki tabiat ve aşk kompozisyonunu bir arada işleyen yazar, ele almış olduğu basit bir olayı millî kültür unsurlarıyla süsleyerek, ona destanî bir hava verir.

Yazar, bu kadar büyük bir insan sevgisinin ilhamını Manas Destanı'ndan aldığını söyler. Manas Destanı hakkındaki incelemesinde, bu destan aracılığıyla insanlık fikrinin nesilden nesile intikal ettiğini anlatır (Ercilasun 1990, 294).

Aytmatov, kendisini yazmaya ve çalışmaya iten iki önemli unsurun, kitaplar ve insanlar olduğunu belirtir. Bütün dünyası kitaplar olan yazar, kelimelerin sihirli dünyasını, okumuş olduğu kitaplar vasıtasıyla keşfeder. Doğup büyüdüğu Talas vadisinin türkü, masal, hikâye ve efsanelerini öğrenir.

Aytmatov, daha on üç yaşından itibaren millî edebiyat malzemesini, klasik ve modern edebiyatı, bunun yanında Sovyet edebiyatını yakından takip eder. Herder'e ve "huzursuz adam" olarak nitelendirdiği Dostoyevski'ye büyük bir hayranlık duyan yazar, onların kitaplarını tekrar tekrar okuduğunu belirtir (Aytmatov 1985, 39 vd.).

Bir mutasavvıf gibi zihnî bir çileden geçen Aytmatov'un, belli bir olgunluğa eriştikten sonra Batılı çizgide bir millî roman ortaya koyduğu söylenebilir.

İlk önemli eseri, 1957'de yazdığı "Bet me Bet" (Yüz Yüze)'dir. Bu eserinde Aytmatov, İkinci Dünya Savaşı'dan kaçan bir insanı anlatır. İsmail, savaştan kaçarak memleketine gelir ve dağlarda gizlenir. Karısı, yaptığı'nın doğru olmadığını bilmesine ve yiyeceklerinin kıt olmasına rağmen, ona yemek götürür. Bir gün İsmail, kocası savaşta ölen bir kadının ineğini çalıp yer. Bunun üzerine dayanma gücünü yitiren karısı, İsmail'i görevlilere yakalatır. Eserde yazar, insanın yaşamak için kötü olabileceğini anlatır.

1961'de yayımlanan "Birinçi Muğalim" (İlk Öğretmen) adlı eserde, bir köy öğretmeni ve sevdiği öğrencisinin hayatları etrafında, komünistlerin söyledikleri ile yaptıkları arasındaki tutarsızlıklar anlatılır. Bu fikir, Aytmatov'n bundan sonraki eserlerinde de sürekli olarak vurgulanır.

1966'da çıkan "Gülsarat" (Gülsarı)'da; yazar, at bakıcısı Tanabay ile elinden zorla alınan bir at arasındaki duygulu ilişkiyi anlatır. Tanabay, gençliğinde Komünist Partisi'nin kurallarına tereddütsüz uyar; kendisi, ailesi ve çevresindekiler gece gündüz çalışarak hayatlarını zor sürdürürler. Bu durumdan hiç de şikâyetçi olmazlar. Ancak belli bir yaştan sonra, geçmişini gözden geçirdiğinde kendisine birçok soru sorar. Çünkü; çalışanların aksine, parti sekreteri, kolhoz yöneticisi refah içinde yaşamışlardır.

Yazar, "Ak Keme" (Beyaz Gemi) adlı eserinde, bir çocuğun zihninde canlandırdığı dünyayı anlatarak; geçmişle yaşanan devir arasında bağlantı kurar. Eserde; bir dede, torununa masal anlatır. Buna göre, eskiden düşmanlar Kırgızlara saldırarak bir kız ve erkek çocuk dışında hepsini öldürürler. Bir geyik sayesinde bu çocuklar yaşarlar; bunlardan Kırgızlar tekrar çoğalırlar. Bir zaman sonra birisi, boynuzunu ölen babasının me-

zarına koymak için bir geyik öldürür. Bu âdet, hiçbir geyik kalmayınca kadar devam eder. Bu masaldan çok etkilenen torun bir gün geyik görür ve buna çok sevinir. Ancak dedesi, gelen geyiği vurur. Buna çok üzülen çocuk, hayatın anlamsızlığına kanaat getirerek kendini sulara bırakır. Aytmatov bu eseriyle, yetiştirdiği çocuklarına iyi örnek olamayan toplumların yok olacağını dile getirir.

1976'da yayımlanan "Erte Kelgen Turnalar" (Erken Gelen Turnalar)'da İkinci Dünya Savaşı yıllarında halkın çektiği sıkıntılar anlatılır.

1980'de yayımlanan "Kılımdı Karıtar Bir Kün" (Gün Uzar Yüzyıl Olur), Aytmatov'un en önemli romanlarından biridir. Eserin konusu; Yedigey'n çok sevdiği dostu Kazangap'n ölüm gününde hatırladıklarıdır. Ancak bu bir gün, yüzyıldan da uzundur. Bir güne iç içe anlatılan hikâyelerle bütün Sarı Özek bozkırının geçmişi sığar. Beyinleri yıkanan ve sadece emirleri yerine getiren "Mankurt"lar eleştirilir.

Yukarıda sayılanlardan başka, "Delbirim" (Salınanım), "Botogöz Bulak" (Devegözü Pınarı), "Al Alma" (Al Elma), "Deñiz Boyloy Cortkon Ala Döböt" (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek), "Atadan Kalğan Tuyak" (Babadan Kalan Yadigâr), "Samançının Colu" (Samancının Yolu) gibi birçok eseri bulunan Aytmatov'un, "Fudziyamada Kadır Tün" (Fujiyama'da Mukaddes Gece) adlı tiyatro eseri de vardır.

CEMİLE

Cengiz Aytmatov'un bütün dünyada en fazla takdir toplamış ve en tanınmış eserlerinin başında "Camiyla" (Cemile) gelir. Bu eseri, Fransız edebiyat eleştirmeni Louis Aragon, "dünyanın en güzel aşk hikâyesi" olarak vasıflandırıp duygularını şöyle dile getirir: "Tanrım, dünya hâlâ genç ve güzel!.. /.../ İşte Tacikistan ile Çin arasındaki Kukureu nehri üzerinde çocuk, otuz yıl önceki diğeri gibi bir yiğit olmuş, gözünü bize çevirerek hitap ediyor ve artık sadece susmak ve onu dinlemekten başka arzumuz yoktur." Aragon, "meçhul bir ülke"deki göçebelerin sıkı sıkıya bağla buldukları pederşahî gelenekleri, çok samîmî ve tabiî bir şekilde öğrendiğimizi söyler ve "modern edebiyatlarda eksik olan o harikulâde gelişme kolaylığı"nın bütün hikâyeyi sarıverdiğini belirtir. (Zand 1983, 23)

Hikâye, ressam olmak isteyen Seyit'in ağzından anlatılır. Anlatıcının ressam olarak seçilmesinin sebebi, yazarın güzellikleri olağanüstü tasvir etme yeteneğine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Anlatıcı-ressam ile yazar arasındaki güçlü paralelliğin sembolize ettiği otobiyografik unsur, hikâyenin arka planının tamamında sunulur.

Hikâye, "küçük, çerçevesi gösterişsiz bir tablo"nun tanıtılmasıyla başlar. Tanıtım biçiminden, bu tablonun, onu yapan için özel bir değer taşıdığını öğreniriz. Anlatıcı Seyit, tabloda önemli olanın tabiat değil, onun içinde yer alan iki yolcu olduğuna değinir ve bu kişilerin kim olduklarını anlatmaktan çekinir.

Cengiz Aytmatov, resimdeki bu kişilerin kim oldukları konusunda merak uyandırdıktan sonra hikâyeyi anlatmaya başlar.

Olaylar, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kırgızistan'ın bir köyünde geçer. Hikâyenin anlatıcısı olan Seyit'in ailesi, köyün köklü ailelerinden biridir. Evin en büyük oğlu Sadık yeni evlenmiş; bir süre sonra da askere

çağrılmıştır. Onun küçüğü de askeredir. Ailenin düzenini, iş bilir ve otoriter bir kadın olan anne sağlar.

Hikâyenin temel konusu, Cemile ile savaşta yaralandığı için cepheden geriye gönderilen Daniyar arasında yaşanan aşktır. Aytmatov, hikâyedeki kişilerin psikolojik çözümlmelerini yapmak yerine, onların gittikçe artan sevgilerinin dışa yansıyışını anlatır. Bunu yaparken de Seyit'i aracı olarak kullanır.

Seyit, Cemile'yi önce karakter özelliğiyle tanıtır. O, küçük bir çocuk gibi neşeli, hareketli, cana yakın, sözünü esirgemeyen, hakkını arayan, kendisini ezdirmeyen, gerekirse bunun için kavga eden, dürüst, güzel ve becerikli birisidir. Bu yüzden kayın validesi onu çok sever; onun, ilerde aile ocağının yönetimini devredeceği, sözünü dinletir bir hanım olacağını düşünür (TDE II 1996,141).

Cemile, büyüklerine karşı saygılı olmakla beraber; köydeki diğer gelinlere benzememektedir. Aynı zamanda çevresindeki bütün erkeklerin dikkatini çekecek kadar güzeldir. On beş yaşında, büyüme özentisi içinde olan Seyit, yengesine hayran olduğu için ona yapılan sataşmalardan etkilenir ve üzülür.

Seyit, kişileri tanıtırken bir yandan da onların içinde yaşadıkları mekânı ve şartları öğreniriz. Köydeki devlet çiftliğinde üretilen tahıl, istasyona teslim edilir; oradan da trenle savaş bölgesine gönderilir. Savaş sırasında askerlik çağına gelmiş bütün gençler savaşa gittikleri için köyün işleri, kadınlara ve delikanlılara düşer. Cemile de kayını Seyit ile birlikte bu işi yapmak zorunda kalır.

Cemile ile kayını Seyit arasında dostça ilişkiler vardır. Bu arada işçi kolbaşısı, onlara yardımcı olması için Daniyar'ı görevlendirir. Köye geldiğinden beri, tek başına kendi âleminde yaşayan, dost edinmeyen Daniyar, savaşta yaralanmış; sol bacağı aksamaktadır.

Daniyar'ı bize yine Seyit tanıtır. Daniyar, ie kapanıklığı, az konuşması, durgunluğu ve kimseye yaklaşmamasıyla dikkat çeker. Başlangıçta Seyit ve Cemile, Daniyar ile arkadaşlık kuramaz ve onun alışılmadık davranışlarıyla alay ederler. Daniyar, Seyit'e önceleri bir zavallı gibi görünür.

Bu alaylar, Cemile ve Seyit'te pişmanlık uyandıracak bir şaka yapıncaya kadar sürer. Seyit ve Cemile'nin arabasına yüklediği yüz kiloluk bir çuvalı, yaralı bacağına ve elimsizliğine rağmen onur meselesi yaparak merdivenlerden çıkaran Daniyar'ın ilk kez, kendisine yardım etmek isteyen Seyit'e "Defol" diye bağırdığını görürüz. Bu olaydan sonra Daniyar suskunluğunu sürdürür. Cemile ise çuvalı yırtıp atarak tepkisini gösterir (Erbay 1997, 65-70).

Bir ağıustos gecesinde istasyondan köye dönerlerken hepsini şaşırtan bir olay meydana gelir. Yolda Cemile türkü söylemeye başlar. Daniyar'dan da türkü söylemesini ister. Hiç beklemedikleri hâlde, Daniyar güzel sesiyle Kazak, Kırgız ezgilerini andıran türküler söylemeye başlar. Daniyar, bundan sonraki gecelerde de türkü söyler. Seyit'e sevinç veren türküler giderek Cemile'yi duygulandırır. Cemile artık değışmiş; Daniyar'a ilgi duymaya başlar. Daniyar da Cemile'ye karşı ilgisiz kalmaz. Daniyar, bu sayede savaşın üzerinde bıraktığı tesiri atar; hayata yeniden dört elle sarılır. Cemile ise kocasında bulamadığı gerçek sevgiyi Daniyar'da bulmuştur (TDE II 1996, 142). Onların birbirlerini sevmeye başlamalarını yine Seyit'in gözlemlerinden izleriz.

Seyit, Cemile'nin Daniyar'a tutulduğunu kabul etmekle etmemek arasındaki kararsızlığının yanısıra, bu gelişmeye sevinip sevinmeme konusunda da tedirgindir. Çünkü Cemile, ne de olsa yengesidir. Bununla birlikte onların aşklarından dolayı içinde bir coşku hisseder. Bu duyguyla, onları yıldızların altında ve geniş bozkırın ortasında at arabasında sarılıp otururlarken resmeder. Bu resmi çizerken Cemile'ye yakalanır. Cemile önce

çok kızmasına rağmen, daha sonra eline aldığı resmi ikiye katlayıp konyuna sokar.

Sonunda, Cemile ile Daniyar'ın birbirlerine duygularını açıklamalarına Sadık'ın hastaneden çıkan biriyle gönderdiği mektup sebep olur. Cemile'nin, mektubu getirenin elinden alırken heyecanlanması Daniyar'ı kızdırır. Onu gücendirmeye dayanamayan Cemile, sonunda Daniyar'a kendisini sevdiğini söyler. Daniyar da duygularını açıklar. Onların bu konuşmalarını duyan Seyit ise çok mutludur.

Seyit'in mutluluğu, iki yıl sonra yeniden okula başladığı bir sonbahar gününün akşamı biter. Söğütlerin arasında, geçide yakın bir yerde otururken, birdenbire geçitte beliren iki kişinin elele yürüyen Daniyar'la Cemile olduklarını fark eder. Onlar, tren yolu kavşağına doğru uzaklaşarak gözden silinince, birdenbire Cemile'yi sevdiğini anlar ve avazı çıktığı kadar peşlerinden "Cemile-e-e-e!" diye bağırır. Ayağının bir cisme takılıp düştüğü suyun içinde yanaklarından süzülen sıcacık gözyaşlarının akmasıyla birlikte, o anda Cemile'ye veda etmenin yanında, çocukluğuna da veda ettiğinin farkına varır.

Geride kalanlar, onun rahat bir ev ortamını ve kocasını, sakat bir genç uğruna terk etmesine çok şaşırırlar. Onları anlayan ve aşklarına saygı duyan tek kişi, Seyit'tir.

Askerden gelen Sadık, Seyit'in yaptığı resmi bulunca ona çok kızar ve resmi yırtar. Bu durum karşısında çok üzülen Seyit ressam olmaya karar verir.

Hikâyenin başında gözümüzün önünde canlandırılan, okumaya dalınca unuttuğumuz tablonun taşıdığı önemi hikâye bitince öğreniriz. Bu tablo, Seyit'in akademiye bitirirken hazırlamış olduğu Daniyar ile Cemile'nin kaçışlarını resmettiği tezidir.

Şimdiye kadar “Camiyla” romanının, Batı dilleri veya Rusça üzerinden Türkiye Türkçesine farklı tercümelere vardır: Bunlar arasında, Özgül 1993; Tamer, 1996; Özdek, 1995, zikredilebilir.

EDATLAR

Edatlar, anlamları olmayan, sadece gramer vazifesi bulunan kelimelerdir (Ergin 1992, 348). Tek başlarına bir anlam ifade etmeyen edatlar, hiçbir nesneyi veya hareketi karşılamazlar. Fakat anlamlı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler. İçlerinde bir kısmı tek başına da bir ifadeye sahip olabilir. Fakat bu ifadenin anlaşılabilmesi için de diğer kelime, kelime grupları ve cümlelere bağlanması gerekir. Edatlar birlikte kullanıldıkları kelimelerin, kelime gruplarının ve cümlelerin kullanışlarına ve ifade kabiliyetlerine yardım ederler.

Asıl edatların yanında edat gibi kullanılan diğer kelimeler olduğu gibi, edat iken isim durumuna geçmiş kelimeler de vardır. Kelime yapımına elverişli olmayan edatlardan ancak isimleşenler, kelime olabilir.

Muharrem Ergin Türk dilindeki edatları, ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları olmak üzere üçe ayırır (1992, 348).

1. ÜNLEM EDATLARI

Bu edatlar, his ve heyecanları, sevinç, keder, nefret, hayıflanma, coşkunculuk vb. gibi ruh hâllerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır.

1. 1. Ünlemler

Bu edatlar her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözlere dir. Kaynak bakımından tabiat seslerini taklit suretiyle veya hislerin ses şeklinde yorumlanması sonucunda meydana gelmişlerdir. Ancak anlamlı dil birliklerinin kalıplaşarak teşkil ettikleri müstesna örnekler de vardır; bk. Hacıeminoğlu 1992, 293.

1. 1. 1. a, a a

Kırgız Türkçesindeki *a*, *aa* duygu edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı bakımından karşılığı *aa*'dır; krş. "taaccüp haykırması veya memnuniyetsizlik" (KS, 1). Cümle başında kullanılmaktadır.

A bu inim ceñesine biröönü cakın cuutmak tursun, karatıp da koy-boyt (198; 32-33).

+ *Aa*, bu kardeşim yengesine birini yaklaştırmak şöyle dursun, baktırmaz bile.

* *Aa*, bu kardeşim yengesine birini yakınlaştırmak dursun, baktırıp da koymaz.

Aşağıdaki cümlede geçen *aa* edatı, bir keder ifade eder tarzda kullanılmaktadır. Bu şekildeki bir kullanımda Türkiye Türkçesine *ah* karşılığında aktarılır:

A-a, şorduu kelinim ay, eçteken-den eçteke cok kor bolo turğan bolduñ ee (248; 42-43)...

+ *Ah*, talihsiz gelinim ah, hiçbir şey yokken hor görülen oldun ha... (~ öyle mi).

* *A-a*, talihsiz gelinim ay, hiçbir şeyden hiçbir şey yok hor ola duran oldun ha...

1.1. 2. e

Kırgız Türkçesindeki *e* edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı bakımından karşılığı *e*; eş değeri ise *e*, *hey*, *vay*, *aa*'dır. Cümle başında kullanılmaktadır. Aşağıdaki cümlede şaşkınlık ifade etmektedir. Bu şekilde kullanılan *e* edatı Türkiye Türkçesine *hey*, *vay* karşılığında aktarılır:

E, botom, bul kaday tıçtıñdağan kelin ele! (200; 26-27)

+ *Hey* (~ *vay*) yavrum, bu nasıl hareketli gelin böyle!

* *E*, yavrum, bu nasıl hareketlenen gelin böyle!

1. 1. 3. i, ii

Kırgız Türkçesindeki bu edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *aa; hey, ey*'dir. Cümlenin başında kullanılmaktadır.

Aşağıdaki cümlede de görüleceği üzere *ii* edatı, şaşkınlık ifade etmektedir. Bu durumda Türkiye Türkçesine *aa* karşılığında aktarılır:

*"İi, cana atardı aydap ciberbege-
nim cakşı bolğon eken anda", -
dep koydum oyumda (206; 31-
32).*

+ "A-a oradaki atları sürmediğim
iyi olmuş" diye düşündüm.

* "Aa, yine atları sürüp gönder-
mem iyi olmuş orada", deyip koy-
dum aklımda.

1. 1. 4. o, oo

Kırgız Türkçesindeki bu seslenme edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı bakımından karşılığı *o*'dur. Cümlelerin başında kullanılmaktadır.

Aşağıdaki cümlede geçen *o* edatı, kızgınlık ifade etmektedir (TS, 3056). Bu şekilde kullanılan bu edat, Türkiye Türkçesine *vay be, vay canına* karşılığında aktarılabilir:

*Q, kayran neme, başta kayda
eleñ? (223; 18)*

+ Vay be, hayret edilecek bir şey,
önceleri neredeydin?

* Vay be, hayret şey, başta neredede idin?

Aşağıdaki cümlede kullanılan *o* edatı, hasret, beğenme ve sevgi gibi duyguları ifade etmektedir (TS, 51). Bu şekildeki bir kullanımda *o* edatı Türkiye Türkçesine *ah* karşılığında aktarılır:

Q. aylanayın keñ talaam, toolorum, elime uşul küç kayrattı bergen kasiyetiñden silerdin!.. (227; 14-15)

+ Ah, kurban olduğum geniş ovam, dağlarım halkıma şu gücü, kuvveti veren sizlerin haysiyetidir.

* Ah, kurban olduğum geniş ovam, dağlarım, halkıma şu güç gayreti veren haysiyetinden sizlerin.

1. 1. 5. oy

Kırgız Türkçesindeki *oy* edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı bakımından karşılığı *oy*; eş değeri ise *oy*, *vay*'dır (KS, 603). Cümle başı edatı olarak kullanılmaktadır.

Aşağıdaki cümledeki bağlama göre bu edat, şaşkınlık veya durumu izah edememe ifadesi olarak kullanılmaktadır. Bu durumda Türkiye Türkçesine *Allah Allah* karşılığında aktarılabilir:

Oy, tooba, bul emnesi eken, cin tiygenbi buğa?" -dep kele cattım men coldu katarı (235; 39-40).

+ "Allah Allah, tövbe, bu da neyin nesi, cin mi çarptı bunu?" diyerek yol boyunca geliyordum.

* "Oy, tövbe, bu da nesi imiş, cin değmiş mi buna?" deyip geliyordum ben yol boyunca.

Aşağıdaki cümlede ise bir takım duyguları ve düşünceleri kuvvetlendirmek anlamını karşılamaktadır. Bu şekildeki bir kullanımda ise bu edat Türkiye Türkçesine *ya* karşılığında aktarılır:

Oy, men aytpay cürdüm belem! + *Ya, ben söylememiş miydim!*
(247; 32)

* *Oy, ben söylememiş yürüdüm idim.*

1. 2. Seslenme Edatları

Seslenme edatları; ünlemler gibi duygu ve heyecan bildirmeyen, sadece seslenme vasıtası olarak kullanılan kelimelerdir.

1. 2. 1. e

Kırgız Türkçesindeki *e* edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı bakımından karşılığı *e*; eş değeri ise *e*, *hey*, *aa*'dır; krş. "yahut, haydi!, ya, hani ya?; bakalım, nasıl?, hey! bana bak-; ah! ay!" (KS, 319). Cümle başında kullanılmaktadır. Bu edat *e* edatıyla benzer şekilde kullanılmaktadır; bk. 1. 1. 2.

Aşağıdaki cümlede geçen *e* edatı, soru anlamında, karşıdaki insanın görüşünü öğrenmek için kullanılmaktadır. Bu tür bir kullanımda bu edat Türkiye Türkçesine *e* karşılığında aktarılır:

E, Seyit, sen kaday deysiñ, bu apañ Camiylağa araba aydatalı dep catsak, könböy catat, özüñ aytçı (199; 6-8).

+ *E*, Seyit, annen Cemile'nin araba kullanmasına karşı çıkıyor, sen buna ne dersin, söylesene.

* *E*, Seyit, sen ne dersin, bu annen Cemile'ye araba sürdürtelim. desek, razı olmuyor, kendin söyleyiver.

1. 2. 2. i, ii

Kırgız Türkçesindeki bu edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *aa*; *hey*, *ey*'dir. Cümlelerin başında kullanılmaktadır.

Aşağıdaki cümlede kullanılan *i* edatı, seslenmek veya uyarmak ve dikkati çekmek gayesiyle kullanılmıştır (TS, 1238). Bu yüzden, Türkiye Türkçesine *hey* karşılığında aktarılır:

-*İ*, *sağa emne boldu, camaltay, saygak tiydibi? dedi Orozmat, anı erkelete külümsüröp (237; 16-17).*

+ Hey, sana ne oldu güzelim, sinek mi ısırıldı? dedi, Orozmat onu şımartırcasına gülerek.

* Hey, sana ne oldu, güzelim, sinek değdi mi? dedi Orozmat, onu şımartırcasına gülümseyip.

1. 2. 3. oy

Kırgız Türkçesindeki *oy* edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı bakımından karşılığı *oy*; eş değeri ise *oy*, *vay*'dir (KS, 603). Cümle başı edatı olarak kullanılmaktadır.

Aşağıda aktarması yapılan cümlede kullanılan *oy* edatı, şaşkınlık ifade etmektedir (TS, 3056). Bu tür bir kullanımda bu edat, Türkiye Türkçesine *vay* karşılığında aktarılır:

Oy, Camiyla karındaşım! -soldat
Camiylağa cütkünüp barıp, eki
koldop uçuraşıp kaldı (240; 33-
34).

+ Vay, Cemile kardeşim! Asker
Cemile'ye doğru gitti, iki elle
kucaklaştı.

* Oy, Cemile kardeşim! Asker
Cemile'ye doğru varıp, iki elle
karşılaşıp kaldı.

Aşağıdaki cümlede ise aynı edat, seslenme ve özlem ifade et-
mektedir. Bu şekildeki bir kullanımda ise Türkiye Türkçesine oy
karşılığında aktarılır:

Oy, Ala To-o-o, Ala To-o-o,
Ata-babam öskön cer (222; 42-43)!

+ Oy Ala Dağ, Ala Dağ,
Atalarımın büyüdüğü yer!

* Oy Ala Dağ, Ala Dağ
Ata babamın büyüyen yer!

Oy, Ala-To-o-o, Ala-To-o-o,
Ak bulut kalkıp köçkön cer (223;
6-7)!

+ Oy Ala Dağ, Ala Dağ,
Ak bulutun göçtüğü yer!

* Oy, Ala Da-a-ağ, Ala Da-a-ağ
Ak bulut kalkıp göçen yer!

Aşağıdaki örnekte geçen *oy* edatı, şaşma, üzüme ve hayret ifade etmektedir (TS, 113). Bu şekilde kullanılan bu edat Türkiye Türkçesine *hey* karşılığında aktarılır. Örnek:

Oy, sen özüñ soosuñbu, bul em-neñ (220; 30)? + *Hey, sen kendinde misin, bu yaptığın ne?*

* *Oy, sen kendin kendinde misin, bu neyin nesi?*

Kırgız Türkçesindeki *oy* edatı, aşağıdaki cümlede seslenmek veya uyarmak ve dikkati çekmek için kullanılmıştır (TS, 1238). Bu tür bir kullanımda ise, Türkiye Türkçesine *hey* karşılığında aktarılır:

Oy, sustayğan neme, ırdap koy-soñ bolboybu? (222; 16) + *Hey, suskunluğun niye? Türkü söyleyiversen olmaz mı?*

* *Hey, susan şey, şarkı söyleyip koysan olmaz mı?*

Oy, al suuğa ketti, anı emne kılata eleñ (242; 14)? + *Hey, o suya gitti, onu ne yapacaktın?*

* *Oy, o suya gitti, onu ne yapacak idin?*

1. 3. Soru Edatları

Kelime grubu yahut cümlelerden önce veya sonra gelerek soru mefhumu ifade eden kelimelere soru edatı denir.

1. 3. 1. ee

Kırgız Türkçesindeki *ee* soru edatının Türkiye Türkçesindeki ses bakımından karşılığı *e*'dir; krş. "e!, haydi, ya; haniya?, bakalım, nasıl?" (KS, 321). Kırgız Türkçesindeki *ee* edatı, cümlenin başında, ortasında veya sonunda kullanılabilir.

Aşağıdaki cümlede *ee* edatı, memnuniyetsizlik ve can sıkıntısı bildiriyor ve Türkiye Türkçesine *ha* veya *öyle mi* karşılığında aktarılır:

A-a, şorduu kelinim ay, eçteken-den eçteke çok kor bolo turğan bolduñ ee (248; 42-43)...

+ Ah, talihsiz gelinim 'ah, hiçbir şey yokken hor görülen oldun ha... (~ öyle mi).

* A-a, talihsiz gelinim ay, hiçbir şeyden hiçbir şey yok hor ola duran oldun ha...

Aşağıdaki örnekte ise aynı edat, cümlenin sonuna gelmiş ve soru anlamı katmıştır. Bu tür bir kullanımda *ee* edatı, Türkiye Türkçesine *mi* karşılığında aktarılır:

Bayağı çöp çabıkta bolğondor e-siñden çıkpay cürgöp eken ee (249; 32-33)...

+ Eskiden ot biçiminde olanlar aklından hiç çıkmıyor değil mi?..

* Deminki ot çayırdan olanlar aklından çıkmadan yürüyüp imiş mi...

Aşağıdaki cümlede kullanılan *ee* edatı, Türkiye Türkçesine *hani*, *ee* karşılığında aktarılabilir:

Kiçi apam, -anı ayıldağılar işterman dep koyuşat, ee bir düynödö tabılbağan karapayım, sonun kişi da (197; 12-14).

+ Küçük annem –köydekiler ona çalışkan diyorlar- hani (~ ee) bu dünyada bulunmayan kendi halinde, saf, iyi bir kişidir de.

* Küçük annem, onu köydekiler çalışkan deyip koyuyorlar, ee bir dünyada bulunmayan sıradan, iyi insan da.

Aşağıdaki cümlede ise *ee* edatı, Türkiye Türkçesine *eh işte* karşılığında aktarılabilir:

“Ee bir cürgön biröö da!” –degensip közünö ilbey, kee birler ağa açık külö süylöp, köpçülüğü bolso booru açıp, “üyü-cayı çok eptep cansaktap cürgön beçara karıp” (211; 25-28)...

+ (Bazıları) “eh işte, kendi halinde biri!” dercesine onu önemsemiyor; bazıları onun yüzüne açıkça gülüyor; çoğunluk da acıyarak, “evi barkı olmayan, öylesine yaşayan çaresiz garip” (diyor).

* “Eh işte, bir yürüyen biri del!”-
dercesine gözüne ilişmeden, ba-
zı birileri ona açık güle söyleyip,
çoğunluğu ise bağı acıyıp, “evi-
barkı yok, kolayını bulup can
saklayıp yürüyen biçare garip”...

1. 3. 2. emnege

Kırgız Türkçesindeki *emnege* edatının Türkiye Türkçesindeki eş
değeri *niye*, *niçin*, *neden*’dir; krş. “ne sebepten” (KS, 330). Bu
edat, *emnegedir* ve *emne için* edatlarıyla benzer şekilde kulla-
nılmaktadır; bk. 1. 3. 3. ve 1. 3. 4.

Aşağıdaki cümlelerdeki *emnege* edatı, Türkiye Türkçesine *niye*,
niçin, *neden* kelimeleriyle aktarılabilir:

Çocun bolso bul ayılğa emnege
kelmek ele? (207; 14)

+ Yabancıysa bu köye niye (~ ne-
den, niçin) gelsin?

* Yabancı olsa bu köye niye gel-
sin ki?

Al emnege sögünöt?(213; 41)

+ O niye (~ neden, niçin) sövü-
yor?

* O niye sövünüyor?

Menin kolumdan bul iş kelmek
bele, emnege elirem? (234; 43-
44)

+ Benim elimden bu iş gelir miy-
di, niçin heyecanlanıyorum?

* Benim elimden bu iş gelir miy-
di, niçin heyecanlanıyorum?

1. 3. 3. emnegedir

Kırgız Türkçesindeki *emnegedir* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *nedendir*; *nedense*'dir. Bu edat, *emnege* ve *emne için* edatlarıyla benzer şekilde kullanılmaktadır; bk. 1. 3. 2. ve 1. 3. 4.

Aşağıdaki cümlelerdeki *emnege* edatı, Türkiye Türkçesine *nedense* (= "hangi sebepten olduğu bilinmez") kelimesiyle aktarılabilir:

Keede al köynöktün tozulğan iyinderin küngö salıp, muñdana tiktep, emnegedir keyigensip başın çaykap cattu (228; 40-42).

+ Bazen o, gömleğin omuzlarını güneşe doğru koyup kaygıyla bakarak nedense bir şeye kederlenmiş gibi başını sallıyordu.

* Bazen o gömleğin eskiyen omuzlarını güneşe salıp, kederlenerek bakıp, nedendir üzölmüşçesine başını sallayıp yattı.

1. 3. 4. emne üçün

Kırgız Türkçesindeki *emne üçün* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri, *niçin?*, *neden?*'dir (KS, 330). Bu edat, *emnege* ve *em-negedir* edatlarıyla benzer şekilde kullanılmaktadır; bk. 1. 3. 2. ve 1. 3. 3.

Kırgız Türkçesindeki *emne üçün* edatı Türkiye Türkçesine *niçin*, *neden*, *nedense* anlamlarını karşılayacak şekilde aktarılır:

“Andaylarğa emne üçün coloy-suñ, alar menen emne üçün süylöşösüñ?” -dep ceñeme canım açıp, keyip turdum (203; 26-28).

+ “Onun gibilere niçin (~ neden) yaklaşıyorsun, niçin (~ neden) konuşuyorsun?” diyerek yengeme acıyıp üzüldüm.

* “Onun gibilere ne için yaklaşıyorsun, onlar ile ne için söyleşiyorsun?” diyerek yengeme canım acıyıp, keyfim kaçtı.

Çandıñ bizdi, kettiñ... Emne üçün kettiñ... Bizdin üydö emneden kem bolduñ eleñ? Şorduu Camiy-la?.. (249; 1-3)

+ Küçük gördün bizi, gittin... Niçin (~ neden) gittin... Bizim evde neyin eksik olmuştu? Talihsiz Cemile?

* Küçük gördün bizi, gittin... Ne için gittin... Bizim evde neden eksik oldun ki? Talihsiz Cemile?

Daniyardın butu caradar ekenin emne için murda oyloboduk eken? (217; 33-34)

+ Daniyar'ın ayağının yaralı olduğunu niçin (~ neden) daha önce düşünmemiştik.

* Daniyar'ın budu yaralı olduğunu ne için önceden düşünmedik ki?

1. 3. 5. emne üçündür

Kırgız Türkçesindeki *emne üçündür* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri, *niçindir*; *nedense*'dir. Bu edat, *emnege* ve *emne için* edatlarıyla benzer şekilde kullanılmaktadır; bk. 1. 3. 2. ve 1. 3. 4.

Aşağıdaki cümlelerdeki *emne üçündür* edatı, Türkiye Türkçesine *nedense* (= "hangi sebepten olduğu bilinmez") kelimesiyle aktarılabilir:

Al emi küzündö bizdin tağdırıbiz kaday bolorun emne üçündür oylobopturmun (244; 43-44).

+ Ama sonbaharda bizim kaderimizin nasıl olacağını nedense düşünmemiştim.

* O güzde bizim takdirimiz nasıl olacağını ne içindir düşünmemiştim.

*Emne üçündür alardın cüzdörü
çoçulap saktanğanday sürdüü ele
(246; 15-16).*

+ Nedense onların yüzleri kuşku-
lanmış gibi korkulu idi.

* Ne içindir onların yüzleri kuş-
kulanıp saklanıyor gibi korkunç
idi.

1. 4. Gösterme Edatları

Bu edatlar, bir nesneyi işaret suretiyle gösteren sözlerdir. Cümlede başka bir kelimeye bağlanmadan kullanılırlar. Bu edatlar, gösterme vazifesinin yanında kuvvetlendirme vazifesi de yaparlar.

1. 4. 1. *mına*

Kırgız Türkçesindeki *mına* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *işte* 'dir (KS, 565). Konuşan kişiye yakın olan birini veya bir nesneyi göstermek için kullanılır (KTG, 190). Örnek:

Mına erteñ da ayılğa cönöymün + *İşte*, yarın da köye gidiyorum.
(195; 4).

* *İşte* yarın da köye yöneliyorum.

Men mına oşondo ğana esime + Ben, *işte* o zaman kendime gel-
keldim (246; 40). dim.

* Ben *işte* o zaman aklıma geldim.

Mına emi az ele kaldı, Daniyar + *İşte* çok az kaldı. Daniyar bi-
dağı çımırkansa, traptın tüz ceri- raz daha dayanırsa, merdivenin
ne cete bara turğanday (219; 21- düz yerine kadar ulaşacak gibi.
23).

* İşte şimdi az kaldı, Daniyar daha dayansa, merdivenin düz yerine kadar varacak gibi.

1. 4. 2. *mına uşintip*

Kırgız Türkçesinde kullanılan *mına uşintip* edatının Türkiye Türkçesindeki karşılığı, *işte böylece*; eş değeri ise *böylece*'dir. Kırgız Türkçesindeki bu edat, *mına* ve *uşintip* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla meydana gelmiştir. Aktarması yapılan cümlelerde de görüleceği üzere bu edat, her zaman cümlenin başında kullanılmaktadır. Örnek:

Mına uşintip biz künün barıp kelip, egin tartıp cürdük (213; 10-11).

+ Böylece biz her gün gidip gelerek ekinleri taşıyorduk.

* İşte böylece biz günle varıp gelip, ekin çekip yürüdük.

Mına uşintip, biz birinçi colu bir-biribizden bölünüp, ar kimi-biz özübüzçö colğo çıktık (241; 26-27).

+ Böylece biz, ilk defa birbirimizden ayrı olarak yola çıktık.

* İşte böylece, biz ilk yolu birbirimizden bölünüp, her birimiz kendimizce yola çıktık.

1. 4. 3. mınakey

Kırgız Türkçesindeki *mınakey* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *işte* 'dir (KS, 565). Her zaman cümlenin başında kullanılan bu edat, *mına* edatıyla benzerlik gösterir; bk. 1. 4. 1. Örnek:

Mınakey, bizdin toolordu eki cak-ka kerip taştap, çiy menen şıbak-ka ırğalıp, köz cetpegen deñizdey kölküp catasıñ (226; 34-36).

+ *İşte*, bizim dağları iki yana ayırırıp çiy ile otları sallayıp uçsuz bucaksız deniz gibi coşup duruyorsun.

* *İşte*, bizim dağları iki yakaya gerip bırakıp, çığ ile kır pelinine sallanıp, göz yetmeyen deniz gibi dalgalanıp yatasın.

Mınakey, arabalar ötçü arıktan, döñgölöktün cibergen izi menen suu sızılıp, eñkeyiş betke cayılğan (236; 37-39).

+ *İşte*, arabaların arktan geçtikçe açtığı tekerlek izlerinden su sızıp yayılıyor.

* *İşte*, arabalar geçecek arktan, tekerleğin gönderen izi ile su sızıp, bükölüş yüzeye yayılmış.

1. 4. 4. tee

Kırgız Türkçesinde kullanılan *tee* gösterme edatının Türkiye Türkçesindeki hem ses ve yapı bakımından karşılığı, hem de eş değeri *ta*'dır; krş. "işte, öteki, işte orada" (KS, 720). Konuşana uzak olan birini veya bir nesneye; bir şeyin başladığı veya sona erdiği noktaya zaman ve uzaklık bakımından işaret eder. Cümle- nin değişik yerlerinde kullanılabilir. Örnek:

*Süröttün tee içki tereñinde-küzgü
asmandın alabürkök çet cakası
(196; 1-2).*

+ Resmin ta derinliklerinde, son-
bahara ait gökyüzünün alaca-bu-
laca kapalı hudutları.

* Resmin ta içindeki derinliğinde-
güze ait gökyüzünün ala-kapalı
hudut yakası.

*Açuum kelip, bul attardı tee alıs-
ka aydap salayın dedim (206; 15-
16).*

+ Sinirlenip, atları ta uzaklara
sürmeyi düşündüm.

* Hiddetim gelip, bu atları ta uza-
ğa sürüp salayım dedim.

*Tee artta kalğan temir coldo po-
yezdder köpürödö narı ötüp, beri
ötkön sayın cañırık erçitip, ğu-
doktordu alıska-alıska sozolontot
(221; 30-32).*

+ Gerilerde kalan demiryolu köp-
rüsünden trenler öteye-beriyeye ge-
cip gidiyor; geçtikçe (~ her ge-
çişinde) tekerleklerin sesi ta
uzaklarda yankılanıyordu.

* Ta arkada kalan demir yolda trenler köprüde öte geçip, beri geçtikçe yankı çağırıp, sirenleri uzağa-uzağa yayılıyor.

1. 5. Cevap Edatları

Bunlar cümle içinde başka kelimelere bağlı olmadan, tek başlarına anlamları olan sözlerdir. Bir cevap edatı bazen, özellikle karşılıklı konuşmalarda bir cümle yerine geçer. Bazıları, tasdik ve kabul; bazıları red ve inkâr ifade ederler; bk. Hacıeminoğlu 1992, 290. Cevap edatları kuvvetli vurguludur ve vurgu genellikle ilk hecededir; Ergin 1992, 341.

1. 5. 1. *albette*

Kırgız Türkçesindeki *albette* edatının Türkiye Türkçesindeki hem ses ve yapı karşılığı, hem de eş değeri *elbette*'dir; krş. "şüphesiz" (KS, 22). Kırgız Türkçesindeki bu edat her zaman cümlenin başında kullanılır. İncelediğimiz metinde bir kez geçmektedir. Türkiye Türkçesine *elbette* karşılığında aktarılır:

Albette, siler bul süröttö Daniyar menen Camıyla tartılğanın daroo ele sezgen çığarsıñar (251; 36-37).

+ *Elbette, siz bu resme, Daniyar ile Cemile'nin çizildiğini hemen hissetmişsinizdir.*

* *Elbette, sizler bu resme Daniyar ile Cemile çizilenin acele ile sezen çıkarsınız.*

1. 5. 2. balkim

Kırgız Türkçesindeki *balkim* edatının Türkiye Türkçesindeki hem ses ve yapı karşılığı, hem de eş değeri *belki*'dir; krş. "olabilir, hatta, bile" (KS, 84). Bu edat, ihtimal ve tereddüt ifadelerinde kullanılır. Cümle başında veya ortasında kullanılabilir. Örnek:

Balkim, oşondoy boluş kerek + Belki de öyle olmalı.
(208; 30).

* Belki, onun gibi olması gerek.

Ooba, balkim bul balalık kezdegi + Evet, belki bu çocukluğumdaki
menin eñ taza, nariste süyüüm benim en temiz aşkımdı.
bolğon çığar! (247; 21-22)

* Evet, belki bu çocukluk zaman-
daki benim en taze, masum sev-
gim olan çıkar.

Balkim, siler dağı oşol cakka ket- + Belki siz de o tarafa gitmiş o-
ken çığarsıñar! (252; 26-27) labilirsiniz!

* Belki, sizler dahi o yaka giden
çıkarsınız.

1. 5. 3. çok

Kırgız Türkçesindeki *cok* cevap edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı karşılığı *yok*, eş değeri ise *hayır*'dir; krş. "bulunmayan, kayıp, hazır bulunmuyor; yahut, veya" (KS, 219).

Aşağıdaki cümlede, *cok* edatı iki yerde kullanılmaktadır. Cümlenin başında kullanılan *cok*, cevap edatıdır ve Türkiye Türkçesine *hayır* kelimesiyle aktarılmalıdır. Cümlenin sonunda kullanılan *cok* ise, önündeki isim ile birlikte yüklem olarak vazife görmektedir. Bu durumda, Türkiye Türkçesine *yok* kelimesiyle aktarılmalıdır. Bu tür kullanılışlar, bu çalışmanın konusu olmadığı için üzerinde durulmayacaktır.

Ança ele caşırğanday emnesi bar, uyattuubu dep, kokus oyñarğa ketip cürbösün, çok bul süröttün eç kaday iksiz cayı dele çok, ce bolboso, ağa "köz tiyip" ketet degendey al bir aşkan ukmuş da emes (195; 9-13).

+ O kadar gizlenecek bir yönü mü var, utanılacak bir şey midir diye hemen düşünmeyin, hayır bu resmin herhangi bir uygunsuz yönü de yok veya o "nazar değecek" kadar fazla güzel de değil.

* Onca da gizlenen gibi nesi var, utanılacak mı deyip, beklenilmeyen düşünceye gidip yürümesin, hayır bu resmin hiç nasıl uygunsuz yanı da yok, veya, ona "göz değip" gidecek diyen gibi o bir fazla acayip de değil.

1. 5. 4. ıras

Kırgız Türkçesinde, cümle başında ve tasdik anlamını karşılamak için kullanılan *ıras* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *hakikaten*, *gerçekten* ve *gerçi*'dir (KS, 356). Bu edat ve karşılıkları, kullanıldığı yer bakımından farklı değildir. Örnek:

Iras, al enelerinen iymenip, alardı sıylaçı, birok ayıldığı köpçülük kelinderdey bolup, ün etpey başıp cerge salıp ce bolboso teskeri karap kögörüp süylönböy, özü tuura taap, aytam degenin tartınbay aytıp, oy pikirin caşırçu emes (201; 6-11).

* Hakikaten, o annelerinden sıkılıp, onları saygı gösterici, fakat köydeki birçok gelinler gibi olup, ses çıkarmadan başını yere eğip ya da ters tarafa bakıp inat edip söylemeden, kendi doğru bulup, söyleyeyim diyeni korkmadan söyleyip, düşünce fikrini gizleyici değil.

+ Hakikaten o, annelerine yumuşak ve hürmetli davranır. Fakat köydeki birçok gelin gibi sesini çıkarmadan, başını öne eğen ya da ters tarafa bakarak konuşmayan gelinlerden değildi. Kendi doğru bulduğunu, söylemek istediğini çekinmeden söyler, düşüncelerini saklamazdı.

İras ele, *Osmondın sözü da kep-
pi?* (204; 30-31)

* Gerçekten de, Osman'ın sözü
de söz mü?

*İras, Osmondor menen içkilik üs-
tündö oturğanda oozun köptürgö-
nü bar* (249; 15-16).

* Gerçi, Osmanlar ile içkilik üs-
tünde oturanda ağzını köpürteni
var.

*İras, menin sürötüm bardık ca-
ğınan mıktı tartılğan dep, aytal-
basın, çeberdik bara-bara em-
gek menen kelet emespi* (252; 8-
10)...

* Hakikaten, benim resmim varlık
yönünden iyi çizilen diye, söyle-
yemem, ustalık vara-vara emek
ile gelecek değil mi?

+ Gerçekten de, Osman'ın sözü
önemli mi?

+ Gerçi, Osmanlar ile içki içerek
oturduğunda ağzını köpürtürdü.

+ Hakikaten, benim resmim çok
iyi çizilmiştir diyemem. Ne de
olsa ustalık, zaman içinde emek
ile kazanılıyor değil mi?

1. 5. 5. makul

Kırgız Türkçesindeki *makul* edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı karşılığı, *makul*, eş değeri ise *tamam*'dir; krş. "uygun, muvafık" (KS, 550). Kırgız Türkçesinde *makul* kelimesi, edat olmasının yanı sıra isim olarak da kullanılmaktadır. Bu durumda, anlaşmış, uyumlu, aynı fikirde vb. anlamlarda kullanılır. Ayrıca *ol-* yardımcı fiiliyle, yani *makul bol-* "kabul etmek, ikna olmak" şeklinde de kullanılmaktadır. Bunlarla ilgili metnimizde geçen örnekler, çalışmamızın konusu olmadığı için dikkate alınmadı.

Kırgız Türkçesindeki *makul* edatı, bir durumu kabul etmek ve onaylamak için kullanılır. Örnek:

Laacı cok, boy kelinderge araba aydataalı dep catsak, makul degen kelindi siz tıyıp salsañız, plan tolboyt: (198; 22-24)

+ Çaresi yok, gelinlere araba sürdürelim diyoruz. Tamam diyen geline siz izin vermezseniz, iş nasıl yapılır ki?

* İlacı yok, kadın gelinlere araba sürdürmeli deyip olsak, tamam diyen gelini siz tutup salsanız, plan dolmaz.

1. 5. 6. *mümkün*

Kırgız Türkçesindeki *mümkün* edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı karşılığı, *mümkün*, eş değeri ise, *her hâlde*'dir; krş. "olabilen, caiz, yapılabilen, kabil" (KS, 579). Bu edat şüpheli cevaplar bildirir (KTG, 191). Cümle başında kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde bir kez geçmekte olan bu edat, aşağıda birlikte kullanıldığı cümleye "imkân dahilinde bulunan, muhtemel, olabilir" (TS, 2047) anlamı katmaktadır.

Mümkün, Camiyanın oyuna uşu kettibi, işi kılıp al intasın koyup, içke, şınğırağan ün menen, köñöldönüp ırdadı (222; 6-9).

+ *Her hâlde* Cemile'nin aklına bu geldi. Bunu sağlamak için ince ve çınlayan bir sesle içinden gelerek türkü söylemeye başladı.

* *Mümkün*, Cemile'nin aklına bu gitti mi, işi yapıp o hevesini koyup, içe, çınlayan ses ile, gönlünü verip şarkı söyledi.

1. 5. 7. ooba

Kırgız Türkçesindeki *ooba* cevap edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *evet* 'tir (KS, 593) Bu edat, her zaman cümlelerin başında kullanılır ve söylenen bir şeyi tasdik anlamını taşır. Örnek:

Ooba, bilçümün (250; 21).

+ Evet, biliyordum.

* Evet, biliyordum.

Ooba, colğo çığışım kerek (253; 7-8)!

+ Evet, yola çıkmalıyım.

* Evet, yola çıkışım gerek.

Ooba, men ceñemdi eç kimge iraa körböy kızğanam, anın ireñdүүлүгү менен, özün erkin alıp cürgön münözü менен içimden sıymıktançумун (202; 29-31).

+ Evet, ben yengemi hiç kimseye denk görmüyor, kıskanıyordum. Onun zekâsıyla, serbest karakteriyle içimden iftihar ediyordum.

* Evet, ben yengemi hiç kimseye denk görmeden kıskanırım, onun zekâsı ile, kendisi serbest alıp yürüyen tabiatı ile içimden iftihar ediyordum.

2. BAĞLAMA EDATLARI

Bağlama edatları, cümleleri veya cümle içindeki kelimeleri ve kelime gruplarını, anlam veya şekil bakımından birbirine bağlayan kelimelerdir.

2. 1. Sıralama Edatları

Bu edatlar; arka arkaya gelen unsurları, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri “ve” manası ile birbirine bağlarlar. Bağladıkları iki unsurun arasına girerler.

2. 1. 1. *cana*

Kırgız Türkçesindeki *cana* edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı bakımından karşılığı *yine*, eş değeri ise *ve*'dir; krş. “yine, daha, mükerreren” (KS, 174). Kırgızcada çok kullanılan edatlardan biridir. Kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri bir düzen içinde birbirine bağlar (KTG, 191). Kırgız Türkçesindeki *cana* kelimesi, edat olmasının yanı sıra *yine*, *tekrar* anlamlarında da kullanılmaktadır. Burada bu tür örnekler dikkate alınmamıştır.

Aşağıdaki cümledeki *cana* edatı, Türkiye Türkçesine *ve* karşılığında aktarılabilir:

*Kelgen kattardı okup beriş cana
coop caziş - al menin mildetim
(204; 38-39).*

+ Gelen mektupları okumak ve
cevap yazmak da bana düşer.

* Gelen mektupları okuyup veriş
ve cevap yazış o benim görevim.

2. 1. 2. menen

Kırgız Türkçesindeki *menen* edatının Türkiye Türkçesindeki eş
değeri *ile* 'dir. Kelimeleri ve kelime gruplarını birbirine bağlar.

Aşağıdaki cümledeki *menen* edatı, Türkiye Türkçesine *ile* eda-
tıyla aktarılır:

*Üydö apam menen karındaşım
bar (196; 35).*

+ Evde annem ile kardeşim var.

* Evde annem ile kardeşim var.

*Kiçi üydö kiçi apam menen anın
kelini ele kalıştı (197; 10-11).*

+ Küçük evde sadece (~ yalnızca)
küçük annem ile gelini kalmıştı.

* Küçük evde küçük annem ile o-
nun gelini sadece kalmıştı.

*Oşol kündördö bizdin bardık tap-
kan-tergenibiz-fronttuku, al biz-
din ceñiş üçün bergen ter menen
kanıbiz (214; 10-12).*

+ O günlerde bizim derleyip to-
parladığımız her şey, cephedeki
savaşı kazanmak için verdiğimiz
alın terimiz ile kanımızdı.

* O günlerde bizim varlık bulan- topladığımız- cephedeki, o bizim yeniş için veren ter ile kanımız.

Daniyar menen Camiyanın uşul tuyuk mamilesi akırı emne menen bütörü men üçün anda tüşünüksüz (231; 3-4).

* Daniyar ile Cemile'nin şu kapalı ilişkisi sonu ne ile biteri ben için o zaman anlamsız.

+ Daniyar ile Cemile'nin bu kapalı ilişkilerinin nasıl sonuçlanacağı benim için daha o zaman belli değildi.

Aşağıdaki cümledeki *menen* edatı, Türkiye Türkçesine *ile* veya *ve* kelimeleriyle aktarılabilir:

Anın ırı sözü çok ele ün menen obon (223; 41).

+ Onun türküsü, sözü olmayan ses ve (~ ile) ezgi idi.

* Onun şarkısı sözü yok da ses ile ezgisi.

Aşağıdaki cümledeki *menen* edatı, Türkiye Türkçesine *ile*; *için*; *yüzünden* karşılığında aktarılır:

Tigine, kimdir biröo alda kaday iş menen şaşılıp, koku boyloy dalbalañdap, kıştaktı közdöy çaap bara catat (225; 10-12).

+ İşte birisi, bir iş ile (~ için; yüzünden) acele ediyor; dereyi dolaşarak köye doğru koşturuyordu.

* İşte, kimdir biri nasıl bir iş ile ecele edip, dereyi dolanarak yürüyüp, köye doğru çabuk gidiyor.

Aşağıdaki cümledeki *menen* edatı, *uşunu* kelimesiyle birlikte kullanılmakta ve bu şekil, Türkiye Türkçesine *böylece* karşılığında aktarılabilir:

Daniyar uşunu menen toktoboy, bir azdan kiyin körünböy kaldı (225; 32-33).

+ Daniyar, *böylece* durmadan, az sonra görünmez oldu.

* Daniyar *şu ile* durmadan, bir azdan sonra görünmeden kaldı.

Aşağıdaki cümlelerde, *menen* edatından önce bir sıfat-fiil şekli geçmektedir. Bu sıfat-fiil şekli, iyelik eki alabilir. Bu durumda, sıfat-fiil ile *menen* edatı birlikte, zarf-fiil olarak vazife görmektedir.

Aşağıdaki cümlede, *-^or + I* (= 3. teklik şahıs iyelik eki) + *menen* şekli, Türkiye Türkçesine *-^or ...mAz* karşılığında aktarılır:

Ar ubakıtta kat koluna tiyeri menen Camiyanın beti albıra tüşüp, al anı demin toktoto albay, şaşılıp okuy baştayt (205; 29-31).

+ Her defasında mektubu eline alır almaz Cemile'nin heyecandan yüzü kızarıp nefesi kesilip onu aceleyle okumaya başlar.

* Her vakitte mektup eline değeri ile Cemile'nin yüzü kızarıp, o onu az önce duraklaya almadan, şaşırıp okumaya başlar.

Aşağıdaki cümlelerde, *-GAn + I* (= 3. teklik şahıs iyelik eki) + *menen* şekli, Türkiye Türkçesine *-ırken*; *-mişken* vb. karşılığında aktarılabilir. Bu şekillerin aktarılmasında, Türkiye Türkçesinin *-mAsInA rağmen*, *-miş olsa da* gibi ifadelerinde de faydalanılabilir:

*Uşunu aytkanı menen özü başın
öydö kötörgön çok (220; 8).*

+ Bunu söylerken başını yukarı kaldırmadı.

* Bunu söylemiş ile kendi başını yukarı götürmüş yok.

Al canağı sözdördü ukkanı menen, sır aldırğan çok (237; 33-34).

+ O deminki sözleri duymuş iken (~ duymasına rağmen, duymuş olsa da), aldırış etmedi.

* O deminki sözleri duymuşu ile, sır aldırılmış yok.

Elden kaçalık kızganı menen, carkıldap, külgön Camiyledan közün albay (230; 27)...

+ Başkalarından ne kadar kıskanmış iken (~ kıskanmasına rağmen, kıskanmış olsa da), kahkaha atarak gülen Cemile'den de gözünü alamıyor.

* Başkasından ne kadar kıskanmış ile, parlayıp, gülen Cemile'den gözünü alamıyor.

*Asmandağı cıldızdar alista tur-
ğanı menen, ar biri öñünö çığıp,
alakanğa salğanday ar biri özün-
çö nur tögüp, çet-çetinen bülbül-
dögön kümüş kıroo çalıp, asman-
dın tigi kaptal, bu kaptalına cay-
nap kiri çok cadırap karaşat
(221; 13-17).*

* Gökteki yıldızlar uzakta durmuşu ile, her biri önüne çıkıp, avuca salınmış gibi her biri kendince nur döküp, kenarlarından pek az gözükken gümüş kırağı vurup, gökyüzünün öteki taraf, bu tarafına karışıp kiri yok zevk alıp bakışıyorlar.

Aşağıdaki cümlelerde, $-GAn + m$ (= 1. teklik şahıs iyelik eki) + *menen* şekli, Türkiye Türkçesine $-mAma$ rağmen, $-miş olsam da$ gibi bir şekilde aktarılabilir:

*Uşunday degenim menen, oşol
çınığı boyoktor kaday bolorun
özüm da bilçü emesmin (245; 10-
12).*

* Bunun gibi demişim ile, o hakikî boyalar nasıl olacağını kendim de bilir olan değildim.

+ Gökteki yıldızlar çok uzaklarda dururlarken (~ durmalarına rağmen, durmuş olsalar da), her biri yakınlaşıp avucuna girecekmiş gibi nur saçıyor; çevresinde belli belirsiz parlayan gümüşe benzer kırağılarla göğü bir uçtan bir uca kaplayarak berrak ve mutlu bir şekilde yeryüzüne bakıyorlardı.

+ Böyle dememe rağmen (~ dememiş olsam da) gerçek boyanın nasıl olacağını bilmiyordum.

2. 2. Denkleştirme Edatları

Bu edatlar; birbirine denk olan, birbirinin yerini tutabilecek iki unsuru birbirine bağlar, birbiriyle karşılaştırırlar.

2. 2. 1. ce bolboso

Kırgız Türkçesindeki *ce bolboso* edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı bakımından karşılığı *ya olmasa*, eş değeri ise *veya*, *ya da*, *yoksa*'dır; krş. "ne...ne" (KS, 196). Kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlar (KTG, 192).

Aşağıdaki cümledeki *ce bolboso* edatı, Türkiye Türkçesine *veya* şeklinde aktarılabilir:

Ança ele caşırğanday emnesi bar, uyattuubu dep, kokus oyuñarğa ketip cürbösün, cok bul süröttün eç kanday ıksız cayı dele cok, ce bolboso, ağa "köz tiyip" ketet degendey al bir aşkan ukmuş da emes (195; 9-13).

+ O kadar gizlenecek bir yönü mü var, utanılacak bir şey midir diye hemen düşünmeyin, hayır bu resmin herhangi bir uygunsuz yönü de yok veya o "nazar degecek" kadar fazla güzel de değil.

* Onca da gizlenen gibi nesi var, utanılacak mı deyip, beklenilmeyen düşünceye gidip yürümesin, hayır bu resmin hiç nasıl uygunsuz yanı da yok, veya, ona "göz değıp" gidecek diyen gibi o bir fazla acayip de değil.

Özgöçö egin-cıyın, kelgende ap-tası menen üy betin körböy, kün-tün kırmanda, ce bolboso egin tögüp stantsiyada, coldo bozup cürçübüz (196; 20-22).

* Başkaca ekin yığın, gelende haftası ile ev yüzünü görmeden, gündüz-gece harmanda, veya ekin döküp istasyonda, yolda arkaya bakmadan yürürüz.

Aşağıdaki cümledeki *ce bolboso* edatı, Türkiye Türkçesine *ya da* karşılığında aktarılabilir:

Iras, al enelerinen iymenip, alardı sıylaçı, birok ayıldağı köpçülük kelinderdey bolup, ün etpey başıp cerge salıp ce bolboso teskeri karap kögörüp süylönböy, özüzü tuura taap, aytam degenin tartınbay aytıp, oy pikirin caşırçu emes (201; 6-11).

+ Özellikle ekin biçimi geldiğinde haftalarca evin yüzünü görmeden gece-gündüz harmanda veya tahıl götürdüğümüz istasyon yollarındaydık.

+ Hakikaten o, annelerine yumuşak ve hürmetli davranır. Fakat köydeki birçok gelin gibi sesini çıkarmadan, başını öne eğen ya da ters tarafa bakarak konuşmayan gelinlerden değildi. Kendi doğru bulduğunu, söylemek istediğini çekinmeden söyler, düşüncelerini saklamazdı.

* Hakikaten, o annelerinden sıkılıp, onları saygı gösterici, fakat köydeki birçok gelinler gibi olup, ses çıkarmadan başını yere eğip ya da ters tarafa bakıp inat edip söylemeden, kendi doğru bulup, söyleyeyim diyeni korkmadan söyleyip, düşünce fikrini gizleyici değil.

Aşağıdaki cümledeki *ce bolboso* edatı ise, Türkiye Türkçesine *yoksa* karşılığında aktarılır:

Sen kel ce bolboso men özüm kelet (KTG, 192). + Sen gel yoksa ben geleceğim.

* Sen gel yoksa ben kendim geleceğim.

2. 3. Karşılaştırma Edatları

Bu edatlar; karşılaştırılan iki veya daha çok unsuru, dil birliğini birbirine bağlarlar. Bu edatların fonksiyonları; karşılaştırılan unsurlardan birini, hepsini veya hiç birini ifade etmek üzere üç çeşittir:

2. 3. 1. ce ... ce

Kırgız Türkçesindeki *ce...ce* edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı bakımından karşılığı *ya...ya*, eş değeri ise *ne...ne*'dir; krş. "yahut, veya" (KS, 196). İncelediğimiz metinde bir kez geçmektedir.

Aşağıdaki cümledeki *ce...ce* edatı, karşılaştırılan iki unsurdan hiç birinin yapılmadığını ifade eder ve Türkiye Türkçesine *ne...ne* karşılığında aktarılır:

Bayağı kırmandağıday ce elge basıp baralbay, ce çetke basıp ketpey, caldırıp ele Camiylanı tiktep kalıptır (241; 9-11).

+ Aynı harmandaki gibi, ne insanlara ne de kenara doğru gidebiliyor, şaşkınlıkla öylece Cemi-
le'ye bakıyordu.

* Aynı harmandaki gibi ya halka gidip varamıyor, ya kenara gidip gidemiyor, şaşırıp öylece Cemi-
le'ye bakıp kalmıştır.

2. 4. Cümle Başı Edatları

Bu edatlar; cümleleri anlam bakımından birbirine bağlarlar. Bu edatların bazıları, başında buldukları cümleyi ondan sonra gelen cümle veya cümlelere, bazıları da kendisinden önce gelen cümle ya da cümlelere bağlarlar.

2. 4. 1. *al emi*

Kırgız Türkçesindeki *al emi* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *o zaman*'dir; krş. "şimdi, şu zamanda, şimdiye kadar" (KS, 330). Her zaman cümlenin başında kullanılır.

Aşağıdaki cümledeki *al emi* edatı, Türkiye Türkçesine *o zaman* şeklinde aktarılır:

Al emi mağa ceñemdin uşundayı cakçu (201; 35).

+ O zaman ben yengemin böyle olmasını severdim.

* O zaman bana yengemin bunun gibisi sevimli.

Al emi Camiylanın özgörülgönü emne! (228; 15)

+ O zaman Cemile neden bu kadar değişti?

* O zaman Cemile'nin değişmiş neden?

2. 4. 2. antkeni

Kırgız Türkçesindeki *antkeni* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *çünkü*'dür; krş. "eğer öyle hareket edersen; bu ise, onun için" (KS, 33). Başına geldiği cümleyi bir önceki cümle veya cümlelere bağlar (KTG, 194).

Aşağıdaki cümlelerdeki *antkeni* edatı, Türkiye Türkçesine *çünkü* edatıyla aktarılır:

*Kattı okuy elekte ele anda emneler
cazılğanın men kün murun ele
bile turğanmın, antkeni alardın
baarı egiz kozuday birine biri
okşoş boluçu (204; 40; 205; 1-2).*

+ Mektubu okumadan önce, onda neler yazılmış olduğunu ben önceden bilirdim. Çünkü hepsi ikiz kuzu gibi birbirine benzerdi.

* Mektubu okuma anında onda neler yazıldığını ben gün önce de bilirdim, çünkü onların hepsi ikiz kuzu gibi birine biri benzer olurdu.

*Antkeni menen, bul süröt men
üçün düynödö eñ kimbattuu zat,
antkeni cüröktün eñ asıl, alğaçkı
calının men uşul sürötkö bergen-
min (252; 10-12).*

+ Öyle olsa da, bu resim benim için dünyadaki en kıymetli şeydir. Çünkü ben, bu resme yüreğimin en asil ateşini verdim.

* Öyle olsa da, bu resim ben için dünyada en kıymetli şey, çünkü yüreğin en asil, birinci alevini ben bu resme vermişim

2. 4. 3. antkeni menen

Kırgız Türkçesindeki *antkeni menen* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *bununla birlikte, öyle olsa da*'dır. Başına geldiği cümleyi bir önceki cümle veya cümlelere bağlar (KTG, 194).

Aşağıdaki cümlelerdeki *antkeni menen* edatı, Türkiye Türkçesine *ne bununla birlikte, öyle olsa da* kelimeleriyle aktarılabilir:

Antkeni menen, Daniyar'dın uşul ele ooz açıp ırdağanının özündö kandaydır sonun, ukmuştuu obon bar ekeni daroo ele sezildi (223; 13-15).

+ Bununla birlikte Daniyar'ın sadece bu söyleyişinin temelinde bile ne kadar güzel ve ilginç bir ezginin var olduğu hemen fark edildi.

* Bununla birlikte Daniyar'ın bu bile ağız açıp söylemişinin özünde nedendir iyi, eğlenceli ezgi var idiği çabucak da hissedildi.

Antkeni menen, bul süröt men üçün düynödö eñ kimbattuu zat, antkeni cüröktün eñ asıl, alğaçkı calının men uşul sürötkö bergemin (252; 10-12).

+ Öyle olsa da, bu resim benim için dünyadaki en kıymetli şeydir. Çünkü ben, bu resme yüreğimin en asil ateşini verdim.

* Öyle olsa da, bu resim ben için dünyada en kıymetli şey, çünkü yüreğin en asil, birinci alevini ben bu resme vermişim.

2. 4. 4. birok

Kırgız Türkçesindeki *birok* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *fakat* 'tır; krş. "lâkin, mamafih" (KS, 123). Başına geldiği cümleyi bir önceki cümle veya cümlelere bağlar (KTG, 194).

Aşağıdaki cümlelerdeki *birok* edatı, Türkiye Türkçesine *fakat*, *lâkin* edatıyla aktarılır:

Birok men şaşpayın, söz başınan bolsun (196; 13).

+ Fakat (~lâkin) ben acele etmeyeyim, söz baştan olsun.

* Fakat ben acele etmeyeyim, söz başından olsun.

Birok men üçün al kep emes (236; 28-29).

+ Fakat o benim için birşey değildir.

* Fakat ben için o bir şey değil.

Birok beçara kayda barar ele (243; 2).

+ Fakat zavallı nereye gidecekti.

* Fakat çaresiz nereye varır idi.

2. 4. 5. demek

Kırgız Türkçesindeki *demek* edatının Türkiye Türkçesindeki hem ses ve yapı, hem de eş değer bakımından karşılığı *demek*'-tir; krş. "hülâsa, sözün kısası" (KS, 304). Cümle başında kullanıldığı gibi, cümle ortasında da kullanılabilir.

Aşağıdaki cümlelerdeki *demek* edatı, Türkiye Türkçesine *demek* kelimesiyle aktarılır:

*Demek bugün Daniyadın obonun
tıñşap köñül tolkup cırğaymın
(239; 27-28)...*

+ Demek, bugün Daniyar'ın ezgi-
sini dinleyerek gönlüm coşacak,
rahatlayacağım...

* Demek bugün Daniyar'ın ezgi-
sini dinleyip gönül dalgalanıp ra-
hatlayacağım...

*Tigine, Daniyar obon salıp şaňşı-
dı, demek, al Camiyla eköö meni
colğo çakırışat (253; 6-7).*

+ İşte, Daniyar şarkı söylüyor;
demek, Cemile ile o, ikisi beni
yola davet ediyorlar.

* İşte, Daniyar ezgi salıp şarkı
söyledi, demek, o Cemile ikisi
beni yola çağırıyorlar.

2. 4. 6. eger

Kırgız Türkçesindeki *eger* edatının Türkiye Türkçesindeki hem ses ve yapı, hem de eş değer bakımından karşılığı *eğer*'dir; krş. "eğer, (menfi cümlelerde) hiçbir zaman, asla, katiyen" (KS, 323). Bu edat, her zaman cümlenin başında kullanılır ve *egerde* edatına benzerlik gösterir; bk. 2. 4. 7.

Aşağıdaki cümlelerdeki *eger* edatı, Türkiye Türkçesine *eğer* karşılığında aktarılır:

*Eger biröö tiygen bolso ayt azır,
baldaqtı başına oynotom, cok an-
day emes eken, -cönö işiñe! (237;
24-25)*

+ *Eğer* biri sataşmışsa, şimdi söyle. Bir güzel sopa çekeyim; yok öyle değilse, git işine!

* *Eğer* biri değmiş ise söyle şimdi, değneği başına oynatayım, yok onun gibi değil ise, yönel işine.

2. 4. 7. egerde

Kırgız Türkçesindeki *egerde* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *eğer*'dir; bk. 2. 4. 6. Kırgız Türkçesindeki bu edat, her zaman cümlenin başında kullanılır:

Aşağıdaki cümlelerdeki *egerde* edatı, Türkiye Türkçesine *eğer* karşılığında aktarılır:

Egerde soğuş bolboso, minday oor cüktü bularğa kim kötörtmök ele (214; 23-24)?

* Eğerde savaş olmasa, bunun gibi ağır yükü bunlara kim götürmek idi.

Egerde anday emes başkaça bolso, egerde al diti supsak, cürögü muz bolso, caratılış anı kanday ğana tañdayı cok obonçu kılbasın, al azır mintip ırday albayt ele (224; 37-40).

* Eğerde onun gibi değil, başkaca olsa, eğerde o arzusu tatsız, yüreği buz olsa, yaratılış onu nasıl sadece dengi yok ezgici kılmasını, o şimdi öyle türkü söyleyemezdi bile.

+ Eğer savaş olmasa, böyle ağır yükü bunlara kim taşıyacaktı.

+ Eğer onun gibi değil de, o; heyecansız, yüreği buz gibi birisi olsaydı, eşi olmayan bir türkücü olmasını bırak, türkü bile söyleyemezdi.

2. 4. 8. *emes*

Kırgız Türkçesindeki *emes* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *değil*'dir (KS, 329). Kırgız Türkçesinde *emes* edatı, Türkiye Türkçesindeki eş değeri *değil* gibi, isimlerin ve bazı kiplerin olumsuz çekiminde kullanılmaktadır. Bu araştırmanın konusu olmadığı için burada üzerinde durulmayacaktır; bk. Ercilasun 1991, 1071; Kasapoğlu-Çengel 1998, 228.

*Men seni bugün emes, keçee e-
mes, sırtından bilgendey, bala
bolup es tartkandan beri süyöm
(244; 3-4)...*

+ Ben seni bugün değil, dün de-
ğil, kendimi bildim bileli seviyo-
rum.

* Ben seni bugün değil, geçmişte
değil, sırtından bilmiş gibi, çocuk
olup akıl çekenden beri seviyo-
rum.

2. 4. 9. *oşentse da*

Kırgız Türkçesindeki *oşentse da* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *hâlbuki, oysa*'dır. İncelediğimiz metinde bir kez geçmekte olan bu edat, Türkiye Türkçesine *oysa* kelimesiyle aktarılır:

*Oşentse da Daniyar taarınçu e-
mes (215; 14-15).*

+ Oysa Daniyar darılmazdı.

* Oysa Daniyar darılmış değildi.

2. 4. 10. oşondoy

Kırgız Türkçesindeki *oşondoy* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *öyle, onun gibi*'dir; krş. “o gibi, bu gibi” (KS, 602).

Aşağıdaki cümlelerde kullanılan *oşondoy* edatı, Türkiye Türkçesine *öyle, onun gibi* kelimeleriyle aktarılabilir:

Betine tartılğan cer kaday cönököy bolso, süröt özü dağı oşondoy cönököy (195; 14-15).

+ Tasvir edilen (çizilen) yer nasıl sade ise, resmin kendisi de, (~dahi) öyle sadedir.

* Yüzüne çizilen yer nasıl sade ise, resim kendi dahi onun gibi sadedir.

Basa, oşondoy de! (207; 15)

+ Yaa... demek öyle!

* Yaa, onun gibi de!

Balkim, oşondoy boluş kerek (208; 30).

+ Belki de öyle olmalı.

* Belki, onun gibi olması gerek.

Oşol men körgön avğust tünü, kubulup caynağan keñ talaa, kağaz betine köçüp kelgensip, Daniyar'dın oşondoy şaňşıp obon Salğanı kulağıma uğulup catti (238; 19-22).

+ Benim gördüğüm o ağustos gecesi, rengâreng geniş bozkır, kağıdın üstünde belirdi; Daniyar'ın öyle güzel türkü söylemesi de kulaklarımda uğuldadı.

* O ben gören ağustos gecesi, renkten renge girip kaynayan geniş bozkır, kağıt yüzüne göçüp gelmişcesine, Daniyar'ın onun gibi güzel şarkı söyleyip ezgi salması kulağıma uğulduyordu.

2. 4. 11. özgöçö

Kırgız Türkçesinde kullanılan *özgöçö* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *özellikle*, *bilhassa*'dır. Cümle başı edatı olarak kullanıldığı gibi, cümle içerisinde de kullanılmaktadır.

Aşağıdaki cümlelerde geçen *özgöçö* edatı, Türkiye Türkçesine *özellikle* kelimesiyle aktarılır:

Özgöçö egin-cıyın, kelgende aptası menen üy betin körböy, küntün kırmanda, ce bolboso egin tögüp stantsiyada, coldo bozup cürçübüz (196; 20-22).

+ Özellikle ekin biçimi geldiğinde haftalarca evin yüzünü görmeden gece-gündüz harmanda veya tahıl götürdüğümüz istasyon yollarındaydık.

* Başkaca ekin yığın, gelende haftası ile ev yüzünü görmeden, gündüz-gece harmanda, veya ekin döküp istasyonda, yolda arkaya bakmadan yürürüz.

Ayıl arındağı cigitter, özgöçö frontton kaytıp kelgender Camiy-lağa kızgıp, tiyişişip cürgöndörün alda neçe baykağam (202; 1-3).

* Köy arasındaki yiğitler, başkaca cepheden dönüp geri gelenler Cemile'ye ilgilenip, sataşp yürüdüklerini ne zamandır takip ediyorum.

Bolğondo, keçee al caratın ayabay ele kokustatıp alsa kerek, demeydegiden katuuraak aksap, özgöçö kap kötörgöndö kıynalıp cürdü (220; 37-39).

* Olanda, dün o yarasını çok zedelese gerek, her zamandakinden fazla aksayıp, başkaca çuval götüründe zorlanıp yürüdü.

+ Köydeki gençlerin, özellikle (~bilhassa), cepheden dönüp gelenlerin Cemile'ye ilgi duyup lâf attıklarını çoktandır görüyorum.

+ Her hâlde dün yarasını çok zedelese gerek. Her zamankinden fazla aksıyor; özellikle çuval taşırken zorlanarak yürüyordu.

2. 5. Sona Gelen Edatlar

Bu edatlar; kelime ve kelime gruplarının sonuna gelerek onları önceki veya sonraki unsurlara bağlarlar. Bunlar, kendilerinden önceki unsuru kuvvetlendirmek için de kullanılırlar.

2. 5. 1. beken

Kırgız Türkçesindeki *beken* edatı, soru edatı *mI* ve *eken*'in (> *bi eken*) birleşmesinden oluşmuştur ve bu şeklin Türkiye Türkçesindeki eş değeri *mI*, *mI ki*'dir. Bu edat, cümlenin sonunda kullanıldığı gibi ortasında da kullanılabilir.

Aşağıdaki cümlede geçen *beken* edatı, Türkiye Türkçesine *mI* (~ *mI ki*) soru ekiyle aktarılabilir:

Ce askerge ketken calğız ele senin küyöñ beken? (205; 41-42)

+ Ya askere giden yalnız senin kocan mı? (~ mı ki?)

* Ya askere giden yalnız senin kocan mı ki?

Uktap catat boldu beken, ce oyğobu? (210; 2)

+ Uyuyor mu (~ mu ki?) yahut uyanık mı?

* Uyuyor oldu mu ki, yahut uyanık mı?

*O-o, kayran kösöldör, anıñardan
korkor kırmançılar beken! -dep,
Camiyla cağaldana tura kaldı
(229; 8-9).*

+ O-o, sevgili güzeller, onlardan
korkacak harmancılar mı! diye
Cemile nazlanarak söyledi.

* O-o sevgili güzeller, onlardan
korkar harmancılar mı! diyerek,
Cemile kurularak durup kaldı.

2. 5. 2. bele

Kırgız Türkçesindeki *bele* edatı, soru eki *ml* ve kuvvetlendirme edatı *ele*'nin birleşmesinden meydana gelir. Cümlede yüklem durumuna uygun olan şahıs ekini de alarak kullanılır; *bele(m ~ ñ vb.)*. Bu edatın Türkiye Türkçesindeki eş değeri *ml idi(m ~ n vb.)*'dir. Anlamı bakımından *ele* edatına benzerlik gösterir; bk. 2. 5. 6. Bu edat, cümlelerin sonunda kullanılır.

İncelediğimiz metinde bu edatın geçtiği cümlelerin hepsinin özneleri 1. teklik şahıstır. Bu yüzden *belem* şeklinde kullanılır ve Türkiye Türkçesine *mı idim* olarak aktarılır:

*Birok, men ayıptuu belem?..
(243; 24)*

+ Fakat ben suçlu muydum?

* Fakat, ben suçlu mu idim?

*Oy, men aytpay cürdüm belem!
(247; 32)*

+ Ya! Ben söylememiş miydim!

* Ya, ben söylemeden yürüdüm
mü idim!

2. 5. 3. dağı

Kırgız Türkçesindeki *dağı* edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı bakımından karşılığı *dahi*'dir. Eş değeri ise, bağlama göre *dahi*, *dA*, *daha*, *bile* olabilmektedir; krş. "ve, daha; keza" (KS, 292). Kırgız Türkçesindeki bu edat, her zaman cümlenin ortasında kullanılır ve sonuna geldiği kelimeyi kuvvetlendirir.

Aşağıdaki cümlelerdeki *dağı* edatı, Türkiye Türkçesine *dA*, *dahi* şeklinde aktarılabilir:

Betine tartılğan cer kanday cö-nököy bolso, süröt özü dağı o-şondoy cönököy (195; 14-15).

+ Tasvir edilen (çizilen) yer nasıl sade ise, resmin kendisi de, (~dahi) öyle sadedir.

* Yüzüne çizilen yer nasıl sade ise, resim kendi dahi onun gibi sadedir.

Alardın ayıldan ketkendegisin este-geñde cürögümö kayrat tolup, men dağı oşolor sıyaktuu öz taa-layım üçün kıyın colğo çığuuğa taymanbay bel bayladım (251; 9-12).

+ Onların köyden gidişlerini hatırladığımda yüreğime cesaret doldu. Ben de onlar gibi korkmadan, kendi mutluluğum için zor olan yola koyuldum.

* Onların köyden gittiğini hatırladığımda yüreğime gayret dolup, ben de onlar gibi kendi talihim için zor yola çıkmaya korkmadan bel bağladım.

Sadıktın canınan çıkkanıma beş kün ele bolbodubu, ğospitalda birge cattık, kuda kaalasa al dağı bir-eki ayda üygö kaytıp kalar (240; 37-41).

* Sadık'ın yanından çıkanıma beş gün bile olmadı mı, hastanede birlikte yattık, Allah istese o da bir-iki ayda eve dönüp kalır.

Balkim, siler dağı oşol cakka ketken çığarsıñar! (252; 26-27)

* Belki, sizler dahi o yaka giden çıkarsınız!

Betimdi köz caşıma suulanğan cenime katıp, dağı köpkö çeyin ıyladım (247; 23-24).

* Yüzümü göz yaşına sulanan yenime gizleyip, dahi çoka kadar ağladım.

Eşikte apam menen Orozmat dağı ele süylöşüp turuptur (199; 37-38).

* Eşikte annem ile Orozmat daha öyle söyleşip duruyorlar.

+ Sadık'ın yanından ayrılalı ancak beş gün oldu. Hastanede birlikteydik. Allah'ın izniyle o da bir iki aya kadar eve döner.

+ Belki siz de o tarafa gitmiş olabilirsiniz!

+ Yüzümü gözyaşım ile ıslanmış yenimle gizleyerek de uzun süre ağladım.

+ Dışarıda annem ile Orozmat da öylece konuşuyorlar.

Aşağıdaki cümlelerde, *artık*, *fazla* anlamında kullanılan *dağı* edatı, Türkiye Türkçesine *daha* karşılığında aktarılabilir:

Çolooçular ulam cakındağan sayın alardın izderi cerge daana tüşüp, özdörü azır dağı bir-eki kadam şilgeşe, alkaktın sırtına attap, uşundan arı ketip kalçuday sezilet (196; 8-11).

+ Yolcuların gittikçe yaklaşan izleri toprakta belirginleşmiş bir-iki adım daha atsalar çerçevenin dışına fırlayıp öteye gidiverecekmiş gibi hissediliyor.

* Yolcular her zaman yaklaşan gittikçe onların izleri yere tane düşüp, kendileri şimdi dahi bir-iki adım atsa, çerçevenin dışına atlayıp, oradan öteye gidip kalacak gibi seziliyor.

Daniyar dağı köpkö çeyin obon salıp, ırdap keldi (225; 17).

+ Daniyar, daha uzun bir süre ezgi ile türkü söylemeye devam etti.

* Daniyar dahi çoka kadar ezgi söyleyip, şarkı söyleyip geldi.

Aşağıdaki cümlede kullanılan *dağı* edatı ise, “bundan farklı olarak, başka, ayrı” (TS, 572) anlamını karşılamaktadır. Bu şekildeki bir kullanımda da Türkiye Türkçesine *daha* kelimesi ile aktarılır:

Menimçe munun dağı bir sebebi boldu ğo deym Camiyla uşintip Daniyardın taarınçısın cazıp, kapasın açmak (222; 3-4).

+ Bence bunun daha başka bir sebebi vardı! Cemile bu vesileyle, Daniyar'la barışıp onun gönlünü almak istiyordu.

* Bence bunun dahi bir sebebi oldu ya, derim Cemile böylece Daniyar'ın dargınlığını giderip, gönlünü açmak.

Aşağıdaki cümlede geçen *dağı* edatı, *tekrar* anlamını karşılamakta ve Türkiye Türkçesine *daha* kelimesiyle aktarılmaktadır:

Camiyla-a-a! -dedim men, dağı bir açuu kıykırıp, anan turğan ordumdan atırılıp tigilerdin artınan cügürdüm (247; 1-2).

+ Cemile-e-e-e! dedim ben, bir daha acı ile bağırarak; sonra durduğum yerden atılıp, onların peşinden koştum.

* Cemile-e-e-e! dedim ben, dahi bir acı bağırıp, sonra duran yerimden atılıp, onların ardından yürüdüm.

Aşağıdaki cümlede ise, Türkiye Türkçesine benzerlik edatı olan *gibi* kelimesiyle aktarılır:

“Adatınça dağı suunun boyuna barıp catayın degen eken ğo!” -dep, külüp koydum men (207; 3-4).

+ “Her zamanki gibi ırmağın kenarına yatmaya gidiyor!” diye, ben içimden güldüm.

* “Adetince dahi suyun kenarına varıp yatayım demiş her her hâl-de!” –deyip, gülüp koydum ben.

Aşağıda cümlelerde kullanılan *dağı* edatı, *bile* kelimesiyle Türkiye Türkçesine aktarılabilir:

Birok, biri dağı anı sen dep, ooz açıp tildegen cok (219; 11-12).

+ Fakat biri bile ona ağzını açıp, "sen" diyerek söylemiyor.

* Fakat, biri dahi onu sen deyip, ağız açıp söyleyen yok.

Men dağı özümdü baktıluu sezip, oyloğon tilegime azır ele cetçü-döy kayrattanıp kelattım (235; 8-13)...

+ Ben bile kendimi mutlu hissedip tasarladığım dileğe şu an ulaşacak gibi gayret ederek geliyordum...

* Ben dahi kendimi bahtlı hissedip, düşündüğüm dileğime şimdi de yetişecek gibi gayretlenip geliyordum...

Aşağıdaki cümlede geçen *dağı* edatı, *tekrar* (TS, 573) anlamını karşılamakta ve Türkiye Türkçesine *tekrar* kelimesiyle aktarılmaktadır:

Men alardın sürötün dağı tartam! -dedim (250; 25).

+ Ben onların resmini tekrar çizerim, dedim.

* Ben onların resmini dahi çizerim! dedim.

2. 5. 4. dele

Kırgız Türkçesindeki *dele* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *da*'dır; krş. “ve, kez, gene, da, hem...hem” (KS, 303). Kırgız Türkçesindeki bu edat, her zaman cümlelerin ortasında kullanılır ve sonuna geldiği kelimeyi kuvvetlendirir.

Aşağıdaki cümlelerde geçen *dele* edatı, Türkiye Türkçesine *da* şeklinde aktarılır:

Ayıldan ketkenden kiyinki ömürü cönündö Daniyar ança dele çeçilip aytıp berbeptir (207; 25-27).

+ Köyden gittikten sonraki hayatı hakkında Daniyar pek de fazla bir şey anlatmamıştır.

* Köyden gittikten sonraki ömrü hakkında Daniyar onca da fazla çözümlü söyleyip vermemiştir.

Ança ele caşırğanday emnesi bar, uyattuubu dep, kokus oyñarğa ketip cürbösün, cok bul süröttün eç kaday iksiz cayı dele cok, ce bolboso, ağa “köz tiyip” ketet degendey al bir aşkan ukmuş da emes (195; 9-13).

+ O kadar gizlenecek bir yönü mü var, utanılacak bir şey midir diye hemen düşünmeyin, hayır bu resmin herhangi bir uygunsuz yönü de yok veya o “nazar degecek” kadar fazla güzel de değil.

* Onca da gizlenen gibi nesi var, utanılacak mı deyip, beklenilmeyen düşünceye gidip yürümesin, hayır bu resmin hiç nasıl uygunsuz yanı da yok, veya, ona “göz değip” gidecek diyen gibi o bir fazla acayip de değil.

2. 5. 5. eken

Kırgız Türkçesindeki *eken* edatı, şüphe ve tahmin bildirmektedir ve Türkiye Türkçesine *acaba; her hâlde, büyük bir ihtimalle* kelimeleriyle aktarılabilir. Kırgız Türkçesinde *e-ken* şekli, isim fiilinin öğrenilen geçmiş zaman çekiminde de kullanılmaktadır.¹ Bu, edat olan *eken* ile sesteş bir yapıdır ve bu araştırmanın konusu dışında olduğu için üzerinde durulmayacaktır; bk. Ergin 1992, 314 vd.; Kasapoğlu-Çengel 1998, 296.

Aşağıdaki cümlede hem çekim şekli hem de edat olan *eken* kullanılmaktadır:

Daniyardın butu caradar ekenin emne üçün murda oyloboduk e-ken? (217; 33-34)

+ Daniyar'ın ayağının yaralı olduğunu niçin daha önce düşünmemiştik? (~ düşünmedik ki?)

* Daniyar'ın budu yaralı imişini ne için önceden düşünmedik ki?

Kırgız Türkçesindeki *eken* edatı kendisinden önce gelen kelime grubu veya cümlenin anlamını kuvvetlendirmektedir. Asıl cümlenin Türkiye Türkçesine aktarılmasında bazen bağlama göre, bu edatın bir kelimeyle aktarılması da gerekemeyebilir. Örnek:

¹ Bk. (Kasapoğlu-Çengel 1999, 641-651).

Menin oyumda Camiyla dağı anın artınan tüşöt eken dep, tizginde- rin cıyıp, alardın soñunan kalbay uturlamak boldum, birok Camiyla kozğolup da koyğon cok (225; 24-27).

+ Cemile'nin de onun ardına düşeceğini sandım. Dizginleri toplayarak onlardan geri kalmadan gitmek istedim. Fakat Cemile, hiç umursamadı bile.

* Benim düşüncemde Cemile dahi onun ardından düşer her hâlde (~ büyük bir ihtimalle) deyip, dizginleri toplayıp, onlardan ardından kalmadan gitmek oldum, fakat Camiyla hareket edip de koyan yok.

Aşağıdaki cümlede kullanılan *eken* edatı, “merak, tereddüt ve şüphe” ifade etmekte (TS, 8) ve Türkiye Türkçesine *acaba* karşılığında aktarılmaktadır:

“Basa, Daniyar kayda boldu e-ken?” -dep oşondo esteymin (209; 42-43).

+ “Yahu, Daniyar nerede acaba?” diye ancak o zaman hatırlıyorum.

* “Yahu, Daniyar nerede oldu ki?” deyip o zaman hatırlıyorum.

Aşağıdaki cümlelerde geçen *eken* edatı, Türkiye Türkçesine *ise* karşılığında aktarılır:

Anday eken kız-keliniñ menen koşo baarıñardı suuğa salabız! (229; 14-15)

+ Öyleyse gelin-kız demeden hepsini suya atarız!

* Onun gibi ise kız-gelini ile beraber hepsini suya koyarız!

Eger biröo tiygen bolso ayt azır, baldaktı başına oynotom, cok anday emes eken, -cönö işiñe (237; 24-25)!

* Eğer biri değmiş ise söyle şimdi, değneği başına oynatayım, yok onun gibi değil ise, yönel işine.

+ Eğer biri sataşmışsa, şimdi söyle. Bir güzel sopa çekeyim; yok öyle değilse, işine git!

2. 5. 6. ele

Kırgız Türkçesinde çok kullanılan *ele* edatı, cümlelerin bütün öğelerinin sonuna gelebilmekte ve bu öğenin anlamını sınırlandırmakta veya kuvvetlendirmektedir. Ayrıca isim fiilin bilinen geçmiş zaman çekiminde kullanılmaktadır. Burada bu husus üzerinde durulmayacaktır; bk. Ercilasun 1991, 1064; Kasapoğlu-Çengel 1998, 279.

Kırgız Türkçesindeki *ele* edatı, Türkiye Türkçesine *hele*, *öylece*, *hâlâ*; *sadece*, *tek*, *yalnızca*; *da* kelimeleriyle aktarılabilir. Asıl cümlelerin Türkiye Türkçesine aktarılmasında bazen bağlama göre, bu edatın bir kelimeyle aktarılması da gerekmez.

Kattı okuy elekte ele anda emneler cazılğanın men kün murun ele bile turğanmın, antkeni alardın baarı egiz kozuday birine biri okşoş boluçu (204; 40; 205; 1-2).

+ Mektubu okumadan önce, onda neler yazılmış olduğunu ben önceden bilirdim. Çünkü hepsi ikiz kuzu gibi birbirine benzerdi.

* Mektubu okuma anında onda neler yazıldığını ben gün önce de bilirdim, çünkü onların hepsi ikiz kuzu gibi birine biri benzer olurdu.

Ce askerge ketken calğız ele senin küyöñ beken? (205; 41-42)

+ Ya askere giden yalnızca senin kocan mı? (~ mı ki?)

* Ya askere giden yalnız hele senin kocan mı ki?

Anın ırı sözü çok ele ün menen obon (223; 41).

+ Onun türküsü, sözü olmayan ses ve (~ ile) ezgi idi.

* Onun şarkısı sözü yok da ses ile ezgisi.

Aşağıdaki cümlede kullanılan *ele* edatı, “nispette, ölçüde, derecede” (TS, 1474) anlamını karşılamakta ve Türkiye Türkçesine *kadar* karşılığında aktarılmaktadır:

Ança ele caşırğanday emnesi bar, uyattuubu dep, kokus oyuñarğa ketip cürbösün, çok bul süröttün eç kaday iksiz cayı dele çok, ce bolboso, ağa “köz tiyip” ketet degendey al bir aşkan ukmuş da emes (195; 9-13).

+ O kadar gizlenecek bir yönü mü var, utanılacak bir şey midir diye hemen düşünmeyin, hayır bu resmin herhangi bir uygunsuz yönü de yok veya o “nazar degecek” kadar fazla güzel de değil.

* Onca da gizlenen gibi nesi var, utanılacak mı deyip, beklenilmeyen düşünceye gidip yürümesin, hayır bu resmin hiç nasıl uygunsuz yanı da yok, veya, ona “göz değıp” gidecek diyen gibi o bir fazla acayip de değil.

Aşağıdaki cümlede kullanılan *ele* edatı ise, “henüz, şimdilik” (TS, 572) anlamındadır. Bu tür bir kullanımda, Türkiye Türkçesine *daha* şeklinde aktarılır:

Bul özü keçee ele balalık çaktağı okuya (196; 14).

+ Bu, daha dünkü çocukluğumda şahit olduğum vak'adır.

* Bu kendi geçen daha çocukluk döneminde olaydır.

Aşağıdaki cümlede geçen *ele* edatı, Türkiye Türkçesine *sadece*, *yalnızca* karşılığında aktarılabilir:

Kiçi üydö kiçi apam menen anın kelini ele kalıştı (197; 10-11).

+ Küçük evde sadece (~ yalnızca) küçük annem ile gelini kalmıştı.

* Küçük evde küçük annem ile onun gelini sadece kalmıştı.

Aşağıdaki cümlede geçen *ele* edatı, “tam öyle, o şekilde” (TS, 2238) anlamına gelmekte ve Türkiye Türkçesine *öylece* şeklinde aktarılmaktadır:

Eşikte apam menen Orozmat dağı ele süylöşüp turuptur (199; 37-38).

+ Dışarıda annem ile Orozmat da öylece konuşuyorlar.

* Eşikte annem ile Orozmat daha öyle söyleşip duruyorlar.

Bayağı kırmandağiday ce elge basıp baralbay, ce çetke basıp ketpey, caldırıp ele Camiylanı tiktep kalıptır (241; 9-11).

+ Aynı harmandaki gibi, ne insanlara ne de kenara doğru gidiyor, şaşkınlıkla öylece Cemile’ye bakıyordu.

* Aynı harmandaki gibi ya halka gidip varamıyor, ya kenara gidip gidemiyor, şaşırıp öylece Cemile’ye bakıp kalmıştır.

Aşağıdaki cümlelerde geçen *ele* edatı, Türkiye Türkçesine *da* karşılığında aktarılır:

*İras ele, Osmondın sözü da kep-
pi? (204; 30-31)*

+ Gerçekten de, Osman'ın sözü önemli mi?

* Gerçekten de, Osman'ın sözü de söz mü?

*Çın ele bakıt degen uşul emespi?
(234; 31)*

+ Gerçekten de mutluluk denen bu değil mi?

* Gerçekten de baht denen bu değil mi?

Sögünböy ele koysoçu! (213; 41)

+ Sövmese de olacak ya!

* Sövmümeden de olacak!

Mına emi az ele kaldı (219; 21).

+ İşte çok az da kaldı.

* İşte şimdi az da kaldı.

Aşağıdaki cümlede geçen *ele* edatı, Türkiye Türkçesine *ki* şeklinde aktarılabilir:

*Eldin baarı kap kötörüp cürböy-
bü, kim menen kimdin işi bar ele
(217; 17-18).*

+ Millet hep çuval taşımakla meşgul, kimin kiminle işi var ki?

* Millet hepsi çuval taşımıyor mu, kim ile kimin işi var ki?

Tooba, Sadıktan artık erdi al kaydan tapmak ele? (248; 14-15)

+ Tövbe, Sadık'tan daha iyi kocayı nerede bulacaktı ki?

* Tövbe, Sadık'tan fazla kocayı o nereden bulabilirdi ki?

Üy cayı çok musapır kimge kerek ele? (243; 2-3)

+ Evi barkı olmayan gariban kime gerekli ki?

* Evi barkı yok misafir kime gerek ki?

Aşağıdaki örnekte geçen *ele* edatı, “şimdiye kadar” anlamını karşılamakta ve Türkiye Türkçesine *hâlâ* karşılığında aktarılmaktadır:

Camiyladan bolso dağı ele kabar çok (242; 34-35):

+ Cemile'den ise hâlâ daha haber yok.

* Cemile'den daha hâlâ haber yok.

2. 5. 7. ğo

Kırgız Türkçesindeki ğo edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *ya*, *muhakkak*, *mutlaka*'dır (KS, 476). Kırgız Türkçesindeki ğo edatı da Türkiye Türkçesindeki eş değeri gibi, sonunda kullanıldığı kelime grubu veya cümlenin anlamını kuvvetlendirmekte; ona *mutlaka öyledir* anlamı katmaktadır. Asıl cümlenin Türkiye Türkçesine aktarılmasında bazen bağlama göre, bu edatın bir kelimeyle aktarılması da gerekmebilir. Örnek:

*Adamdın içtegisin söz menen
aytıp berüü kää bir uçurda kol-
don kele berbeyt ğo deym (225;
34-36)...*

* İnsanın içindeki söz ile söyleyip vermek bazı bir anda elden gele vermiyor ya derim...

*Ay, emi ketet ğo bir cakka, kal-
bayt ayılda! -dep, oyloedum men
(243; 1-2).*

* İşte, şimdi gider! bir tarafa, kalmaz köyde! -diye, düşündüm ben

+ İnsanın içinden geleni söz ile söyleyebilmesi bazen de elinden gelebilecek bir şey değildir! Derim...

(~ İnsanın içtekilerini söz ile söylemesi bazen mümkün oluyor!)

+ İşte, şimdi her hâlde (~ mutlaka, muhakkak) bir başka yere gidecek. Köyde kalmaz!" diye düşündüm.

Menimçe munun dağı bir sebebi boldu ğo deym Camiyla uşintip Daniyardın taarınçısın cazıp, kapasın açmak (222; 3-4).

* Bence bunun dahi bir sebebi oldu ya, derim Cemile böylece Daniyar'ın dargınlığını giderip, gönlünü açmak.

Mına uşulardan ulam, ceñem ekö-öbüzdün birdey tınçıbizdi alıp, menin da, anın da köñülün degdetken tüşünüksüz sezim, çınında birdey ele okşoş sezim ğo degen oy ketçü mağa (231; 43-44; 232; 1-2).

* İşte bunlardan her zaman, yengem ikimizin bir gibi rahatımızı alıp, benim de, onun da gönlünü arzu uyandıran anlaşılmaz sezgi, gerçekten de bir gibi benzer sezgi ya diye düşünce gider oldu bana.

Aşağıdaki cümlede kullanılan ğo edatı, Türkiye Türkçesine ya karşılığında aktarılmaktadır:

Çooçun deyt ğo? (207; 13)

* Yabancı diyorlar ya!

+ Bence bunun daha başka bir sebebi vardı! Cemile bu vesileyle, Daniyar'la barışıp onun gönlünü almak istiyordu.

+ İşte bundan dolayı devamlı, yengemle ikimizin huzuru bozuluyordu. Benim de onun da gönlünde arzu uyandıran bu anlaşılmaz duygu, gerçekte aynı duygudur, düşüncesi bana sık sık geliyordu.

+ Yabancıymış diyorlar ya!

İzdeşpey tabışkansıñar ğo! (212;
10)

* Aramadan buluşmuşsunuz ya!

+ Birbirinizi aramadan bulmuşsunuz ya!

(~ Oo, tencere yuvarlanmış kapğını bulmuş!)

2. 5. 8. kana

Kırgız Türkçesindeki *kana* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *sadece, yalnız*'dir; bk. *ğana* (KS, 346). İncelediğimiz metinde bir kez geçmektedir. Kendisinden önce bulunan kelime grubu veya cümlenin anlamını kuvvetlendirmek için kullanılmaktadır:

*Atağanat, koldon kelse kağazğa
cazıp oturbay, bul ukmuştuu o-
bondun özün salıp bersem kana*
(223; 39-40).

* Eyvah, elden gelse kağıda yazıp oturmadan, bu meraklı ezginin kendisini salıp versem sadece...

+ Keşke, elimden gelse de bu hayret verici ezginin özünü kağıda yazmadan tekrarlasam! (~ sadece, yalnızca tekrarlasam!)

3. ÇEKİM EDATLARI

Çekim edatları², isimlerden sonra gelerek, bağlı bulunduğu isimle cümlenin diğer unsurları arasında zaman, mekân, yön, tarz, benzerlik, başkaları vb. bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelerdir. Bu yönleriyle isim hâl eklerine benzerler; farklı yönleri için bk. Hacıeminoğlu 1992, 1.

3. 1. arı

Kırgız Türkçesindeki *arı* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *ötede, öte yanda*'dır (KS, 43). Kırgız Türkçesinde *arı* edatından önce gelen isim ayrılma hâli ekini alır. *Arı* edatı, tek başına kullanılabildiği gibi, cümle içerisinde *beri* edatıyla birlikte, yani *arı...beri* şeklinde de kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesindeki *-Dan arı* şekli, Türkiye Türkçesine *-Dan öteye* şeklinde aktarılır. Bu durumda *-Dan arı* şekli, bir mesafe bildirmektedir. Örnek:

*Camiyla anda da işi çok tarazaçı
kelin menen arı ötüp, beri ötüp
şıñkıldeşat (212; 34-35).*

+ Cemile'nin orada işi yok, kantarcı gelinle öteye-beriyeye geçip, gülüşüyordu.

* Cemile orada da işi yok, terazici gelin ile öteye geçip, beriyeye geçip gülüşüyor.

² Krş. "son çekim edatları" (Ergin 1994, 365 vd.).

*Çolooçular ulam cakındağan sa-
yın alardın izderi cerge daana
tüşüp, özdörü azır dağı bir-eki
kadam şilgeşe, alkaktın sırtına
attap, uşundan arı ketip kalçuday
sezilet (196; 8-11).*

* Yolcular her zaman yaklaşan gittikçe onların izleri yere tane düşüp, kendileri şimdi daha bir-iki adım atsa, çerçevenin dışına atlayıp, oradan öteye gidip kalacak gibi seziliyor.

Ancak, *arı* edatının Türkiye Türkçesine her zaman *ötede, öte yanda* kelimesiyle aktarılması mümkün değildir. Bu edat, cümlede zaman bildiren bir unsur olarak görev aldığında Türkiye Türkçesine *sonra* edatıyla aktarılır. Aşağıdaki örnekte, *arı* edatından önce gelen işaret zamiri uzaklaşma hâli ekiyle kullanılmaktadır:

*Mından arı emne bolğonun esim
çığıp, özüm da cakşı bilbey kal-
dım (217; 40-41).*

* Bundan sonra ne olduğunu aklım çıkıp, kendim de iyi bilmeden kaldım.

+ Yolcuların gittikçe yaklaşan izleri toprakta belirginleşip bir-iki adım daha atsa çerçevenin dışına fırlayıp öteye gidiverecekmiş gibi hissediliyor.

+ Bundan sonra ne olduğunu, şaşırduğımdan dolayı kendim de pek iyi bilemiyorum.

3. 2. arkıluu

Kırgız Türkçesindeki *arkıluu* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *vasıtasıyla, sayesinde*'dir (TT-KTS, 20). İncelediğimiz metinde bir kez geçen bu edat, Türkiye Türkçesine *vasıtasıyla* kelimesi veya bu anlamdaki *ile* edatı kullanılarak aktarılır; bk. Ergin 1994, 345.

Oşol belgisiz kütüü, tüşünüksüz eñsö çığarmaçılıktın alğaçkı çakırığı ekeni, keleşekte men turmuştu boyoktor, süröttör arkıluu körsötüügö arekettene turğanımdı anda bilgen emes ekenmin (227; 39-42).

+ İşte bu belirsiz beklenti, anlaşılamayan arzu, yaratıcılığın en baştaki daveti imiş. Gelecekte, hayatım boyunca resimler vasıtasıyla (~ resimlerle) göstermeye çalıştığımı o zaman bilmiyor imişim.

* O belgisiz bekleme, anlaşılmaz arzu yaratıcılığın ilk daveti olduğunu, gelecekte ben hayatı boyalar, resimler vasıta göstermeye hareketleniş durduğum o zaman bilen değil imişim.

Kırgız Türkçesindeki *arkıluu* çekim edatının eş değeri olan *vasıta* kelimesi yalın hâlde kullanılarak Türkiye Türkçesine aktarılamaz. Çünkü aktarması yapılan cümlelerin anlamı ve yapısı bozuk olur. Cümledeki bu yapı ve anlam bozukluğunu gidermek için *arkıluu* edatının Türkiye Türkçesinde eş değeri olan *vasıta* kelimesi, 3. teklik şahıs –sı iyelik ekiyle beraber *vasıta* anlamı taşıyan *ile* edatını alır ve Türkiye Türkçesine *vasıtasıyla* şeklinde aktarılır:

/.../ keleşekte men turmuştu boyoktor, süröttör arkıluu körsötüügö arekettene turğanımdı anda bilgen emes ekenmin (227; 39-42).

+ /.../ gelecekte, hayatım boyunca resimler vasıtasıyla göstermeye çalıştığımı o zaman bilmiyor imişim.

* /.../ gelecekte, hayatım boyunca resimler vasıta göstermeye çalıştığımı o zaman bilmiyor imişim.

Kırgız Türkçesinde, “*Bu iş sen arkıluu boldu (KTG, 197).*” şeklindeki bir cümlede ise *arkıluu* edatı, *sayende* kelimesiyle Türkiye Türkçesine aktarılır. Çünkü meydana gelen iş; bir başka kişinin sahip çıkması, desteklemesi, koruması, himâye ve yardım etmesiyle olur. Burada işin meydana gelmesine diğer bir şahıs sebep olmuştur. Fakat bu cümledeki *arkıluu* edatını Türkiye Türkçesindeki eş değer anlamı olan *saye* kelimesiyle aktardığımız zaman cümlenin anlamı bozulur: * *Bu iş senin saye oldu.* Cümledeki anlam bozukluğunun giderilmesi için *arkıluu* edatının Türkiye Türkçesinde eş değeri olan *saye* kelimesinin, –n 2. teklik şahıs iyelik ekiyle beraber –de bulunma hâli ekini alması gerekir.

Bu iş sen arkıluu boldu (KTG, 197).

+ Bu iş senin sayende oldu.

* Bu iş senin saye oldu.

Burada dikkati çeken bir diğerk husus ise, Kırgız Türkçesindeki *sen* zamirinin *arkıluu* edatıyla ilgi hâli ekini almadan kullanılmasıdır. Bu cümleyi Türkiye Türkçesine * “*Bu iş sen sayende oldu.*” şeklinde aktaramayız. Çünkü bu tür bir aktarmada ilgi hâli ekinin eksikliğinden kaynaklanan bir yapı bozukluğu meydana gelir. Kırgız Türkçesindeki *sen* zamirinin ilgi hâli ekini almadan *arkıluu* edatıyla doğrudan doğruya kullanılmasına karşılık, bu tür cümleler Türkiye Türkçesine + “*Bu iş senin sayende oldu.*” şeklinde ilgi hâli eki kullanılarak aktarılır:

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Kırgız Türkçesindeki *arkıluu* edatı eğer *araç*, *vasıta* anlamı taşıyorsa Türkiye Türkçesine *vasıta(sıyla)* ve *ile* kelimeleriyle; meydana gelen iş, bir başka kişinin yardımıyla oluyorsa *saye+(iyelik eki)+ de* şeklinde aktarılır.

3. 3. baştap

Kırgız Türkçesindeki *baştap* edatının Türkiye Türkçesindeki kelime karşılığı *başlayarak*; eş değeri ise, *itibaren*, *beri*'dir; bk. 3. 21. *Baştap* edatından önce gelen kelime, ayrılma hâli ekini alır. Kırgız Türkçesindeki *-DAn baştap* şekli, Türkiye Türkçesine *-DAn beri*, *-DAn itibaren* şeklinde aktarılır ve bir hareketin başlamasından itibaren geçen zamanı bildirir. Örnek:

Uşundan baştap ele al bizdi başkarıp alğansıp (212; 11):

+ Bu andan itibaren o, sanki bize yönetici kesilmiş.

* Bundan itibaren de o bizi idare edip alanmış.

Birok, eki at cana briğadir aytkan Daniyardıki ekenin taanıp erteñden baştap baarımız bir briğad bolup, stantsiyağa koşulup kattap cüröbüz degen oy menen tim koydum (206; 17-20).

+ Fakat, iki at ekip amirinin de söylediği Daniyar'ınmış. "Yarından itibaren hepimiz bir ekip olup, istasyona beraber gidip geleceğiz" diye aklıma gelince rahat bıraktım.

*Fakat, eki at yine ekip amiri söyleyen Daniyar'ınki idiğini tanıyıp sabahtan itibaren hepimiz bir ekip olup, istasyona katılıp yürüyeceğiz diyen düşünce ile sükûnet koydum.

Eğer cümlede bir şahıs söz konusu ve *baştap* edatından önce gelen kelime, bir sıfat-fiil ise, Kırgız ve Türkiye Türkçesi yapı bakımından birbirinden farklıdır: Kırgız Türkçesinde iyelik eki kullanılmazken Türkiye Türkçesinde gerekmektedir. Örnek:

Biz birge koşulup işteğenden baştap, al eköönün ortosundağı mamilesi uşul (215;1-2).

+ Birlikte çalışmaya başladığımızdan beri o ikisinin arasındaki ilişki böyle.

* Biz birlikte katılıp işleyenden beri, o ikinin ortasındaki ilişkisi bu.

3. 4. beri

Kırgız Türkçesindeki *beri* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *beri*; *bu yana doğru, buraya*'dır (KS, 109). Kırgız Türkçesindeki *arı* edatıyla eş anlamlı olarak kullanılır; bk. 3. 1. Kırgız Türkçesindeki *beri* edatı, tek başına kullanılabildiği gibi, cümle içerisinde *narı* edatıyla da, yani *narı...beri* şeklinde de kullanılmaktadır; bk. 3. 16. *Beri* edatından önce gelen kelime, ayrılma hâliyle kullanılır. *-DAn beri* şekli, Türkiye Türkçesine *-DAn beri* şeklinde aktarılır ve bir hareketin başlamasından itibaren geçen zamanı bildirir. Örnek:

Men seni bugün emes, keçee emes, sırtıñdan bilgendey, bala bolup es tartkandan beri süyöm (244; 3-4)...

+ Ben seni bugün değil, dün değil, kendimi bildiğimden beri (~ bildim bileli) seviyorum.

* Ben seni bugün değil, geçmişte değil, kendimi bildiğimden, çocuk olup akıl çekmekten beri seviyorum.

Bul diplomduk iş - köptön beri niyet kılıp, cürögümö saktap cürögön süröt ele (251; 33-35).

* Bu diplomalık iş, çoktan beri niyet kılıp, yüreğime sakladığım resim idi.

Aşağıdaki cümlelerde, *beri* edatı, yer ve yön bildirmekte ve Türkiye Türkçesine eş değeri olan *beri* veya *bu yana doğru*, *bu-rayaya* kelimeleriyle aktarılır.

Ay, kiçine bala, menin attarım kaysı, beri cetele! (211; 39-40)

* Ay, küçük çocuk, benim atlarım hangisi, beri getir.

Tee artta kalğan temir coldo po-yezdder köpürödö narı ötüp, beri ötkön sayın cañırık erçitip, ğu-doktordu alıska-alıska sozolontot (221; 30-32).

* Ta arkada kalan demir yolda trenler köprüde öte geçip, beri geçtikçe yankı çağırıp, sirenleri uzağa-uzağa yayılıyor.

+ Bu tez çoktan beri niyet edip, yüreğimde sakladığım resimdi.

+ Hey, sevgili çocuk, benim atlarım hangisi, beri (~ bu yana doğru) getir.

+ Gerilerde kalan demiryolu köprüsünden trenler öteye-beriye geçip gidiyor; geçtikçe (~ her geçişte) tekerleklerin sesi ta uzaklarda yankılanıyordu.

3. 5. boyunça

Boyunça edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri, *göre*, *üzerinde*, *üzere*'dir (TT-KTS, 49). Kırgız Türkçesinde *boyunça* edatından önce gelen isim, yalın hâlde bulunur; bu hâliyle Türkiye Türkçesine aktarılamaz. Türkiye Türkçesinde eş değeri olan *göre* edatından önce gelen isim, yönelme hâli ekini alır. Örnek:

İlgerten kalğan adat boyunça ağayın-tuuğandar cesirdin başın baylap koyolu dep, arbak, kudayğa tuuralap (197; 3-4):

+ Eskiden gelen âdete göre akrabalarımız, "dulun başını bağlamalı" diyerek ruhlara, Allah'a yönelip uygun bir şekilde nikâhlarlar.

* Eskiden kalan adet göre ağabey-doğanlar dulun başını bağlayıp koymalı diyerek, ruhlar, Allah'a yoluna koyarlar.

Menin oyum boyunça minday (KTG, 201).

+ Benim düşünceme göre böyle.

* Benim düşüncem göre böyle.

Emne boyunça işteysin? (KTG, 201)

+ Ne üzerinde (~ hakkında) çalışıyorsun?

* Ne üzerinde çalışıyorsun?

Kırgız Türkçesindeki *boyunça* edatı, aşağıdaki cümlede ise “da-ha önceki gibi, benzer şekilde” (TS, 1005) anlamını karşıladığından dolayı Türkiye Türkçesine *üzere* kelimesiyle aktarılır:

Daniyar beri cakta catkan katuu-kutuu kuuraydan çoñ tutam alıp, ottu kösöp, tez-tez üylöp küygüzdü da, eçkimibizdi karabay, kö-nümüş boyunça koldorun tapka kaktap, celpildep küygön calında közün süzültö tiktep unçukpadı (211; 10-14).

+ Daniyar beri tarafta bulunan sert peygamber çiçeğinden büyük bir tutam alıp ateşe atarak tez tez üfleyip yaktı. Hiçbirimize bakmadan, alıştığı üzere ellerini sıcakta ısıttı. Dalgalanarak yanan alevden gözünü ayırmadan, sakince bakarak ses çıkarmadı.

* Daniyar beri tarafta yatan sert-sürt peygamber çiçeğinden büyük tutam alıp, ateşi atıp, tez-tez üfleyip yaktı da, hiçbirimizi bakmadan, alışmış üzere ellerini sıcakta tutup, dalgalanıp yanan alevde gözünü süzerek dimdik bakıp ses çıkarmadı.

3. 6. caraşa

Kırgız Türkçesindeki *caraşa* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *göre, uygun*'dur (KS, 179). Kırgız Türkçesindeki *caraşa* edatından önce gelen isim, yaklaşma hâliyle kullanılır. *Caraşa* edatının Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan *göre* edatı da kendisinden önce gelen ismin yaklaşma hâlinde olmasını istemektedir. Bu edatın birlikte kullanıldığı ismin karşılamış olduğu nesne önemli değildir. Aşağıda verilen örneklerden birincisinde *caraşa* veya *göre* edatından önce gelen isim bir canlı varlığı; diğerlerinde ise cansız bir varlığı karşılamaktadır. *Caraşa* edatı, Türkiye Türkçesine *göre ve uygun* karşılıkları dışında, cümle içindeki kullanımına göre *bağdaşan, lâyıık, yakışır, yaraşır, mutâbık, münâsip ve muvafık* kelimeleriyle de aktarılabilir.

Tartayğan, moskool boyuna caraşa Daniyârın bet tüzülüşü şılınıp çap caak, kabağı dayıma çarçañkı cıyrılıp, közü bir kalıpta salmaktuu tikteyt (208; 31-33).

+ Daniyar'ın uzun, adaleli vücuduna uygun yüzü düzelmeye başlayıp elmacık kemikleri daralarak göz kapakları daima hafifçe kıvrık, gözü bir şekilde ağır dimdik bakıyor.

* Uzayan, adaleli vücuduna uygun Daniyar'ın yüz şekli soyulup çıkık çene, kaşı daima yorgun kıvrılıp, gözü bir kalıpta ağır bakar.

Caraşa edatı başka bir cümlede ise “denk” ve “mütenâsip” (TS, 2988) anlamını karşıladığından dolayı Türkiye Türkçesine *uygun* kelimesiyle aktarılır. Aynı edat, cümle içerisindeki kullanımına göre Türkiye Türkçesine *orantılı*, *oranlı*, *nisbetli* kelimeleri karşılığında da aktarılabilir.

Birok, bakıtka caraş, apam bul colu közünön taruuday caş çığarğan çok, bolğondo ötü katuu keyip ayttı (251; 18-20):

+ Fakat şansıma, annem, gözlerimden bir damla bile yaş çıkarmadı. Ama çok kederlenerek söyledi.

* Fakat, bahta uygun, annem bu kere gözünden darı gibi yaş çıkaran yok, olanda geçe katı kederlenip söyledi.

Biz şartka caraş mamile kılabiliriz (KTG, 200)

+ Biz şartlara uygun muamele edeceğiz (~ davranacağız).

* Biz şarta uygun muamele edeceğiz.

Anın suroosuna caraş coop berdik (KTG, 200).

+ Onun sorusuna uygun cevap verdik.

* Onun sorusuna uygun cevap verdik.

3. 7. cönündö

Kırgız Türkçesindeki *cönündö* kelimesinin, ses ve yapı bakımından Türkiye Türkçesindeki karşılığı *yönünde*; eş değeri ise *hakkında*; ... ile ilgili'dir (TT-KTS, 70). Kırgız Türkçesinde *cönündö* edatından önce gelen isim, yalın hâlde bulunur. Bunun Türkiye Türkçesindeki eş değeri olan *hakkında*'nın da kendisinden önce yalın hâlde bir isim alması mümkündür. Bu edatlardan önce gelen isimlerin anlamları önemli değildir. Örnek:

*Mümkün, ata-meken cönündögü
uşul calınduu obondor oşondo
tuulğan çığar (227; 27-29).*

+ Belki ata yurdu hakkındaki bu ateşli ezgiler, o zaman doğmuş olabilir.

* Belki, vatan hakkındaki bu ateşli ezgiler o zaman doğan çıkar.

*Oşondo Daniyar bayağiday sü-
yüü, cer, carık düynö, turmuş cö-
nündögü deñizdey tögülgön ca-
lınduu obonun salıp bersin (252;
35-37)!*

+ O zaman Daniyar, önceki gibi sevgi, yer, kâinat, hayat hakkındaki deniz gibi dalgalanan alevli şarkısını söyleyiversin.

* O zaman Daniyar eskisi gibi sevgi, yer, ışık dünya, hayat hakkındaki deniz gibi dökülen alevli ezgisini salıp versin.

*Ayıldan ketkenden kiyinki ömürü
cönündö Daniyar ança dele çeçilip
aytıp berbeptir (207; 25-27).*

+ Köyden gittikten sonraki hayatı
hakkında Daniyar pek fazla bir
şey anlatmamıştır.

* Köyden gittikten sonraki ömrü
hakkında Daniyar o kadar da fazla
çözölüp söyleyip vermemiştir.

Aşağıdaki cümlede de görüleceği üzere, *cönündö* edatı ...ile ilgili şeklindeki bir ifadeyle de Türkiye Türkçesine aktarılabilir: Bu durumda *cönündö* edatından önce gelen isim yalın hâlde olmasına rağmen, Türkiye Türkçesindeki karşılığı, kendisinden önce vasıta hâli ekini alan bir isim istemektedir.

*Bul akıl çeki bolboğonu menen,
okuu cönündö menin ümütüm da
cok ele (245; 18-19).*

+ Bu düşünce fena olmasa da
okumakla ilgili benim umudum
da yoktu.

* Bu düşünce kötü olmayanı ile
okumak hakkında benim umudum
da yok idi.

3. 8. *çeyin*

Kırgız Türkçesinde kullanılan *çeyin* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *dek, değin, kadar*'dır (KS, 263). Kırgız Türkçesinde *çeyin* edatından önce gelen kelime, ismin yaklaşma hâlinde olur. Bu edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan *kadar* edatı da kendisinden önce yaklaşma hâlinde olan bir isim istemektedir. Ayrıca, Kırgız Türkçesindeki *çeyin* edatı, aşağıda aktarması yapılan örnek cümlede de görüleceği üzere, bir hareketin başlamasından itibaren geçen zamanı da bildirmektedir.

*Uşul küngö çeyin bul süröttü eç
bir körgözmölörgö da bergen
cokmun, al turğay ayıldan tuu-
ğandarım kelgende, közdön dal-
dalap bekitip koyom (195; 7-9).*

+ şu ana kadar bu resmi hiçbir sergiye de vermiş değilim. Üstelik köyden akrabalarım geldiğinde gözün ilişmediği yerlere gizlerim.

* şu güne kadar bu resmi hiçbir sergiye de vermiş değilim, o üstelik köyden doğanlarım geldiğinde, gözden örtüp saklayıp koyuyorum.

Aşağıda cümlede bu edat, bir sınırı bildirmektedir:

*Kazakistan'dan tartıp, Altay me-
nen Sibirge çeyin açık meykindik
(252; 23-24)!*

+ Kazakistan'dan başlayıp Altay ile Sibirya'ya kadar açık ovalıktır.

* Kazakistan'dan çekip, Altay ile Sibirya'ya kadar açık ovalık.

Çeyin edatı aşağıdaki cümlede ise, geçmişte başlayan bir olayın hâlâ devam ettiğini bildirmekte ve zaman unsurunun bir parçasını oluşturmaktadır. Aşağıdaki örnekte görüleceği üzere *kadar* kelimesi kullanılmadan da Türkiye Türkçesine aktarılabilir:

*Daniyar dağı köpkö çeyin obon
salıp, ırdap keldi (225; 17).*

+ Daniyar, daha uzun bir süre
ezgi ile türkü söylemeye devam
etti.

* Daniyar dahi çoka kadar ezgi
söyleyip, şarkı söyleyip geldi.

3. 9. karağanda

Kırgız Türkçesindeki *karağanda* kelimesinin ses ve yapı bakımından Türkiye Türkçesindeki eş değeri *bakanda*'dır. Ancak, edat olarak kullanılan *karağanda* kelimesinin Türkiye Türkçesine *bakanda* karşılığında aktarılması mümkün değildir. Çünkü bu şekilde aktarması yapılan bir kelime, cümlede edat değil, zarf olur ve cümlede de zarf tümleci görevinde kullanılır. Kırgız Türkçesindeki *karağanda* edatını Türkiye Türkçesinde karşılayan edat, *göre*'dir (TT-KTS, 111). Kırgız Türkçesindeki *karağanda* edatından önce gelen kelime, ismin yaklaşma hâlinde bulunur. Bu edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan *göre* edatı da kendisinden önce yaklaşma hâlinde olan bir kelime istemektedir. Kırgız Türkçesindeki *-GA karağanda* şekli, Türkiye Türkçesine *-A göre* şeklinde aktarılır. Bu hususta, hem Kırgız hem de Türkiye Türkçesinde ismin karşılamış olduğu nesne önemli değildir. Aşağıda aktarması yapılan cümlelerin ilkinde

karağanda edatından önce gelen kelime bir fiili; ikincisinde bir ismi, üçüncüsünde bir mekânı, dördüncüsünde ise bir şahsı karşılamaktadır. Örnek:

Kişilerdin aytışına karağanda, al kiçinesinde toğolok cetim kalıp, anan ar kimdin kolunda cürüp, akırı tee tömön Çakmaktağı Kazak tayakelerine ketip, oşo boydon artınan izdener, küyöör cakın tuuğanı cok, eldin esinen çığıp unutulup kalat (207; 21-25).

+ Büyüklerin dediklerine göre, o küçüklüğünde yetim kalmış. Sonra birilerinin yanında büyümüş. Sonunda ta Aşağı Çakmak'taki Kazak dayılarına gitmiş. Ardından araştırıp ona acıyacak yakın akrabaları olmadığından insanların aklından çıkıp unutulmuş.

* Kişilerin söylediklerine göre, o küçüklüğünde yetim kalıp, sonra her kimsenin elinde yürüyüp, sonunda ta Aşağı Çakmak'taki Kazak dayılarına gidip, bu boydan ardından izleyen, acıyan yakın doğanı yok, milletin aklından çıkıp, unutulup kalmış.

Kırğızdar başka köp elderge karağanda cönököy, dostukka bekem, maymendos el (KTG, 199).

+ Kırğızlar başka halklara göre alçak gönüllü, dostluğa kuvvetli, misafirperverdir.

* Kırğızlar başka çok halklara göre alçak gönüllü, dostluğa kuvvetli, misafirper halk.

Şaarğa karağanda ayıl tınç (KT-G, 199).

+ Şehire göre köy sâkin.

* Şehire göre köy sâkin.

Ağa karağanda bul tuura emes iş (KTG, 199).

+ Ona göre bu doğru iş değil.

* Ona göre bu doğru değil iş.

3. 10. karay

Kırgız Türkçesindeki *karay* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *-A doğru*'dur. Kırgız Türkçesinde kullanılan *karay* edatından önce gelen kelime ismin yaklaşma ve yapma ("Akkuzatif") hâlinde olur. Kırgız Türkçesindeki *karay* edatı, aşağıda aktarması yapılan cümlelerde de görüleceği üzere "bir tarafa yönelmiş, yönelmiş olarak" (TS, 687) anlamında kullanıldığı için Türkiye Türkçesine *-A doğru* edatı karşılığında aktarılmaktadır. Örnek:

*Kuda kaalasa, küz ortosuna ka-
ray boşop kelermin deptir (206;
5-6).*

+ İnşallah sonbaharın ortasına doğru teskeremi alıp döneceğim demiş.

* Allah istese, güz ortasına doğ-
ru boşalıp gelirim demiştir.

Alar bir cakka karay ketişti (KT-G, 199).

+ Onlar bir tarafa doğru gittiler.

* Onlar bir yakaya doğru gittiler.

Aşağıda aktarması yapılan cümlede ise, *karay* edatından önce gelen I. teklik şahıs zamiri ismin yapma hâlinedir. Kırgız Türkçesindeki *karay* edatının Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan *doğru* edatı ise kendisinden önce yaklaşma hâlinde olan bir isim istemektedir. Kırgız Türkçesindeki *-NI karay* şekli, Türkiye Türkçesine *-A doğru* şeklinde aktarılır. Örnek:

*Möñgölüü kır arkadan tögülgön
kün, anı bilgensip, meni karay
külümsüröp cakırayt (226; 7-8).*

+ Karlı dağlar arasından dökülen güneş nurları da bunları bilmişçesine bana doğru tebessüm ederek parlıyor.

* Karlı dağ arkadan dökülen güneş, onu bilmişçesine, beni doğru gülümseyerek parlıyor.

3. 11. kiyin

Kırgız Türkçesindeki *kiyin* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *sonra* edatıdır; krş. “sonra, ondan sonra, bilâhare” (KS, 475). *Kiyin* edatından önce gelen isim, ayrılma hâli ekini alır. Bir başka deyişle, *-DAn kiyin* şeklinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *-DAn sonra*'dır. Aşağıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, isim cinsinden olan bu kelimenin; isim, sıfat-fiil veya işaret zamiri olması bu hususta bir değişiklik yaratmaz. *-DAn kiyin* şekli, cümlede genellikle zaman bildiren bir unsurun parçasıdır.

*Menimçe oşondoy boluş kerek,
antkeni bir az ötköndön kiyin,
Camiyla Daniyardı dağı ündödü
(222; 27-29):*

* Bence onun gibi olması gerek,
çünkü bir az geçtikten sonra, Ce-
mile Daniyar'ı daha sesledi.

*Kerek emes, tüştön kiyinki süyüü-
sü özünö buyursun! (243; 42;
244; 1)*

* Gerek değil, öğleden sonraki
sevgisi kendine buyursun.

*Uşundan kiyin ayılda kaçça kep-
söz, kaçça uşakayıñ boldu. Ayal-
dardın baarı ele Camiylanı ca-
mandaşıp catti (248; 1-3):*

* Bundan sonra köyde ne kadar
laf-söz, ne kadar dedikodu oldu.
Kadınların hepsi de Cemile'yi kö-
tülüyorlardı.

Kiyin edatı *bir az* kelimesinden sonra kullanılıyorsa *-DAn kiyin* şekli, Türkiye Türkçesine sadece *sonra* edatıyla aktarılır. Örnek:

+ Bence de öyle olması gerekir.
Çünkü biraz geçtikten sonra, Ce-
mile Daniyar'a bir daha seslendi.

+ Gerekmez, iş işten geçtikten
sonra, sevgisi kendine kalsın.

+ Bundan sonra köyde bir hayli
laf, bir hayli dedikodu oldu. Ka-
dınların hepsi de Cemile'yi kötü-
lüyorlardı.

*Bir azdan kiyin briğadir ıraazı
bolğondoy corğo baytalın şart
kamçılanıp, çoytoñdoto bastırıp
ketti (200; 1-3).*

+ Biraz sonra amele başı (ekip amiri) razı olmuşçasına yorga atını sert bir şekilde kamçılıyıp hızla koşturup gitti.

* Bir azdan sonra amele başı (ekip amiri) razı olmuş gibi yorga atını sert kamçılıyıp, hızlı adımlatıp gitti.

Aşağıdaki örnekte ise, *-ki* aitlik ekiyle birlikte kullanılan *kiyin* edatının Türkiye Türkçesindeki karşılığı *sonraki*'dir. Bu cümledeki *kiyin* edatı, Türkiye Türkçesine *sonraki* veya *son* edatıyla aktarılabilir:

*Birok, oşol zamat uyalıp ketti ok-
şoyt, ünü mukaktanıp, çıkpay kal-
dı ele, kiyinki eki saptı, al kökü-
rögün abağa tolturup, obonun bi-
yik kötörüp ırdadı (223; 2-5):*

+ Fakat utandığından mıdır nedir, birden sesi kesildi. Sonraki (~son) iki mısrayı iyice nefes alıp sesini yükselterek söyledi:

* Fakat, o an utanıp gitti her hâlde, sesi kekelenip, çıkmaz oldu da, sonraki iki mısraı, o göğsünü havaya doldurup, sesini yüksek kaldırıp söyledi:

*Kiyinki kezde Daniyar ar kaçan
arabası katuu aydap cürö tur-
ğan boldu, attarı da bat ele etten
tüşüp kaldı (239; 18-20).*

+ Son zamanlarda Daniyar arabasını hızlı sürer oldu, atları da çarçabuk zayıfladı.

* Sonraki zamanda Daniyar her zaman arabasını sert sürüp yürüye duran oldu, atları da çabuk da etten düşüp kaldı.

3. 12. körö

Kırgız Türkçesindeki *körö* edatının Türkiye Türkçesindeki ses ve yapı bakımından karşılığı *göre*; eş değeri ise *-mAktAnsa* 'dır; krş. "nisbeten, ...olacak yerde" (KS, 507). Ayrılma hâli ekiyle birlikte kullanılır. İki unsuru karşılaştırır ve bunlardan birisinin tercih edildiğini bildirir. Örnek:

Beker cürgöndön körö tamaşa da! Anı emne kудay almak bele oşondon!.. (215; 34-35)

+ Boş durmaktansa eğlenmek daha iyi! Ne, Allah bu yüzden onun canını mı alacaktı!..

* Boş yürüyenden göre eğlence de! Onu ne Allah almak böyle şundan!..

Ay, uyalçak kişi kurusun, andan körö ırdabay ele koyboybu (223; 10)!

+ Ah, utanması batasınca, böyle yapmaktansa hiç söylemesin daha iyi!

* Ah, utangaç kişi kurusun, ondan göre söylemeden de koymaz mı!

Andan körö murunkusunday ele keede külüp, keede kakşıktap koyup, açık-ayırım cürsö bolboyt bele? (231; 9-11)

+ Böyle olmaktansa önceki gibi bazen gülüp bazen azarlayıp neşeyle gezseydi daha iyi olmaz mıydı?

* Ondan göre önceki gibi bazen gülüp, bazen azarlayıp koyup, açık-tabiat yürüse olmaz mı idi.

3. 13. közdöy

Kırgız Türkçesindeki *közdöy* kelimesinin, ses ve yapı bakımından Türkiye Türkçesindeki eş değeri *gözleyerek*'tir. Ancak, edat olarak kullanılan *közdöy*'ün Türkiye Türkçesine *gözleyerek* kelimesiyle aktarılması mümkün değildir. Türkiye Türkçesinde bunu karşılayan edat, *doğru*'dur. Kırgız Türkçesinde *közdöy* edatından önce gelen isim, yapma hâlinde olur. Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan *doğru* edatı ise kendisinden önce yaklaşma hâlinde olan bir isim istemektedir. Kırgız Türkçesindeki *-n / -NI közdöy* şekli, Türkiye Türkçesine *-A doğru* şeklinde aktarılır. Bu hususta, hem Kırgız hem de Türkiye Türkçesinde ismin karşıladığı nesne önemli değildir. Aşağıdaki örneklerden birincisinde *közdöy* veya *doğru* edatından önce kullanılan isim bir mekânı; ikincisinde bir canlı varlığı karşılamaktadır:

Attar salkındanıp, üydü közdöy köñüldüü cortuuda. Araba kaçırkuçur düñgüröp, taška tiygen takalardan uçkun çağılat (221; 19-21).

+ Atlar serinlemiş, eve doğru gönüllü koşuyorlardı. Araba gacırgucur ediyor; taşa değen nallardan kıvılcımlar çıkıyordu.

* Atlar serinlenip, evi doğru gönüllü yürümekte. Araba gacır-gucur ses çıkarıp, taşa değen nallardan kıvılcım saçılıyor.

Bul obon, kündün murdu kılıtıyp cañı körünöründö, samanda catkan cerimden tura kalıp cılañaylak, cılañbaş şüüdürüm bede menen, saydağı tuşalğan attardı közdöy çurkağanımda, cürögümdö küü çalıp uğulğanday (226; 3-7).

* Bu ezgi, güneşin burnu görünüp yanı göründüğünde, samanda yatan yerimden kalkıp, yalınayak, açık baş çiğ yonca ile, dere yatağındaki köstekleneren atları doğru koştuğumda, kalbimde nağme çalıp işitiliyor gibi.

+ Bu ezgi, güneş doğarken samanda yattığım yerden kalkıp yalın ayak, baş açık bir tutam yonca ile dere yatağındaki köstekli atlara doğru koşarken yüreğimde uğulduyordu.

3. 14. murda

Kırgız Türkçesindeki *murda* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *önce*, *daha evvel*'dir; krş. "herkesten önce, herşeyden evvel" (KS, 575). Kırgız Türkçesindeki *murun* edatıyla benzerlik göstermektedir; bk. 3. 15. Sözü edilen edat, cümlede zaman unsurunun bir parçasını oluşturur. Kırgız Türkçesindeki *murda* edatı Türkiye Türkçesine *daha önce* kelimesiyle aktarılır. Örnek:

Daniyardın butu caradar ekenin emne üçün murda oyloboduk eken? (217; 33-34)

+ Daniyar'ın ayağının yaralı olduğunu niçin daha önce düşünmemiştik.

* Daniyar'ın budu yaralı olduğunu ne için önceden düşünmedik ki?

Bu edat, cümle içerisinde yalnız *murda* şeklinde değil, *-GI* aitlik ekini almış şekli olan *murdağı* ve benzerlik bildiren *-DAY* ekini almış, *murdağıday* şekliyle de kullanılmaktadır. Aynı edatın bu şekildeki kullanışları ise Türkiye Türkçesine *önceki* ve *önceki gibi* karşılığında aktarılır:

Özü cuuğan çüpöröktöy bopboz, erinderi murdağı külkünün elesin saktağan boydon çala açıla berip, közün Daniyardan albay, telmirip kalıptır (218; 17-19).

+ Yüzünün rengi, yıkanmış bez kumaşı gibi bomboz, dudakları daha önceki gülüşünün şeklini koruyarak yarım açılmış, gözünü Daniyar'dan ayırmadan öylece bakıp kalmıştı.

* Kendi yıkanan paçavra gibi bomboz, dudakları önceki gülüşünün şeklini koruduğundan beri yarım açıla verip, gözünü Daniyar'dan almadan, imrenip kalmıştır.

Ortobuzda eçteke bolboğonsup, Daniyar murdağiday ele (220; 36).

+ Aramızda hiçbir şey olmamış, Daniyar önceki gibiydi.

* Ortamızda hiçbir şey olmayıp, Daniyar önceki gibi idi.

3. 15. murun

Kırgız Türkçesindeki *murun* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *önceden*'dir (KS, 576). Kırgız Türkçesinde yalın hâlde kullanılan *murun* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri ayrılma hâli ekiyle kullanılır. Bu edat, cümle içerisindeki zaman unsurunun bir parçasını oluşturur.

Kattı okuy elekte ele anda emneler cazılğanın men kün murun ele bile turğanmın, antkeni alardın baarı egiz kozuday birine biri okşoş boluçu (204; 40; 205; 1-2).

+ Mektubu okumadan önce, onda neler yazılmış olduğunu ben önceden bilirdim. Çünkü hepsi ikiz kuzu gibi birbirine benzerdi.

* Mektubu okuma anında onda neler yazıldığını ben gün önce de bilirdim, çünkü onların hepsi ikiz kuzu gibi birine biri benzer olurdu.

Murun da uşunday kabar kelip biz süyünüp cürgönbüz (206; 6-7).

+ Daha önce de bunun gibi bir haber geldiğinde sevinmiştik.

* Önce de bunun gibi haber gelip biz sevinip yürümüşük.

Kırgız Türkçesindeki *murun* edatı, cümle içerisinde yalnız *murun* şeklinde değil, *-GI* aitlik ve benzerlik bildiren *-DAY* ekiyle birlikte, *murunkuday* şekliyle; bazan bunlara ilave olarak iyelik ekini de almış, *murunkusunday* şekliyle kullanılmaktadır. Bu tür kullanımlarda Kırgız Türkçesindeki *murunkuday* edatı, Türkiye Türkçesine *önceki gibi* şekliyle aktarılır. Örnek:

Birok, münözü tünt, adamğa ıǵı cok Daniyar murunkuday ele calǵız-cabık cürüp, anın askerden kaytıp kelgeninin kızığı bat ele tarkadı (211; 22-24).

+ Fakat, tabiatı sessiz, kimseyle konuşmayan Daniyar önceki gibi yapayalnız geziyor. Onun askerden dönüp gelmesine olan ilgi çabucak dağıldı.

* Fakat, tabiatı sessiz, adama gıkı yok Daniyar önceki gibi yapayalnız yürüyüp, onun askerden dönüp geldiğinin ilgisi çabuk da dağıldı.

Adegende Daniyar murunkuday ele ünü kıstalıp batına berbey akırın baştıdı (223; 25-26).

+ İlkin Daniyar, önceki gibi sesi kısılıp, çekinerek yavaştan başladı.

* İlkin Daniyar önceki gibi, sesi kısılıp cesarete vermeden yavaş başladı.

Fakat *murunkusunday* edatı ses ve yapı bakımından karşılığı olan *önceki gibi* şekliyle aktarılamaz. Çünkü Türkiye Türkçesinde aitlik ve iyelik eki bir kelimedede üst üste kullanılamaz. Kırgız Türkçesindeki *murunkusunday* edatı da Türkiye Türkçesine *önceki gibi* karşılığında aktarılır.

Andan körö murunkusunday ele keede külüp, keede kakşıktap koyup, açık-ayırım cürsö bolboyt bele? (231; 9-11)

+ Böyle olmaksansa önceki gibi bazen gülüp bazen azarlayıp neşeyle gezseydi daha iyi olmaz mıydı?

* Ondan göre önceki gibi bazen gülüp, bazen azarlayıp koyup, açık-tabiat yürüse olmaz mı idi.

3. 16. narı ... beri

Kırgız Türkçesindeki *narı...beri* edatının Türkiye Türkçesindeki kelime karşılığı *öte-beri*'dir; eş değeri ise *öteye-beriye*'dir (KS, 109). Bu şekil, incelediğimiz metinde tek bir cümlede geçmektedir. Hem *narı* hem *beri*'den sonra aynı fiil tabanının farklı şekilleri kullanılmıştır. Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan *öteye-beriye* edatının arasına, Kırgız Türkçesindeki gibi başka bir unsur girmemekte, zarf-fiil şekli bunlardan sonra kullanılmaktadır.

*Tee artta kalğan temir coldo po-
yezdder köpürödö narı ötüp, beri
ötkön sayın cañırık erçitip, ğu-
doktoru alıska-alıska sozolontot
(221; 30-32).*

+ Gerilerde kalan demiryolu köp-
rüsünden trenler öteye-beriye ge-
çip gidiyor; geçtikçe (~ her ge-
çişte) tekerleklerin sesi ta uzak-
larda yankılanıyordu.

* Ta arkada kalan demir yolda
trenler köprüde öte geçip, beri
geçtikçe yankı çağırıp, sirenleri
uzağa-uzağa yayılıyor.

3. 17. öñdүү

Kırgız Türkçesindeki *öñdүү* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *gibi*'dir; krş. "misli olan, benzeyen" (KS, 611). *Sıyaktuu* edatı ile aynı anlama gelir; bk. 3. 20. Kırgız Türkçesindeki *öñdүү* edatı, Türkiye Türkçesine *gibi* veya ...*cAsInA* karşılığında aktarılır.

Daniyarğa udaa kele catkan ayal butu çalıǵıp, cıǵılarına az, birook al kудaydan özünö emes Daniyarğa kubat surap, al üçün arbaktarğa sıymıp catkan öñdүү aǵa boor oorup karayt (219; 17-21).

+ Daniyar'ın hemen peşinden gelen kadının ayağı sürçüp az kal-sın düşecekti. Ama o, Allah'tan, kendisine değil, Daniyar'a kuvvet dileyip onun için ervahlara dua ediyor gibi (~ edercesine), ona acıyarak bakıyor.

* Daniyar'a uyup gelen kadın bu-du sürçüp, düşmesine az, fakat o Allah'tan kendisine değil Daniyar'a kuvvet isteyip, o için ervahlara dua eden gibi ona bağır ağrı-yıp bakıyor.

3. 18. sayın

Kırgız Türkçesindeki *sayın* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *gittikçe*, *her*'dir (KS, 641). Sözü edilen edat, birinci ve ikinci örnek cümlede sıfat-fiil eki almış fiillere; üçüncü cümlede ise bir isimden sonra gelmekte ve iş veya hareketin zamanını bildirmektedir. Kırgız Türkçesindeki –*Ğan sayın* şekli, Türkiye Türkçesine –*DIKÇA* şeklinde aktarılır. Örnek:

Çolooçular ulam cakındağan sayın alardın izderi cerge daana tüşüp, özdörü azır dağı bir-eki kadam şilgeşe, alkaktın sırtına attap, uşundan arı ketip kalçuday sezilet (196; 8-11).

+ Yolcuların gittikçe yaklaşan izleri toprakta belirginleşip, bir-iki adım daha atsa çerçevenin dışına fırlayıp öte tarafa gidiverecekmiş gibi hissediliyor.

* Yolcular her zaman yaklaşan gittikçe onların izleri yere tane düşüp, kendileri şimdi daha bir-iki adım atsa, çerçevenin dışına atlayıp, oradan öte gidip gidecek gibi seziliyor.

Tee artta kalğan temir coldo po-yezdder köpürödö narı ötüp, beri ötkön sayın cañırık erçitip, ğu-doktordu alıska-alıska sozolontot (221; 30-32).

+ Gerilerde kalan demiryolu köprüsünden trenler öteye-beriye geçip gidiyor; geçtikçe (~ her geçişte) tekerleklerin sesi ta uzaklarda yankılanıyordu.

* Ta arkada kalmış demir yolda trenler köprüde öte geçip, beri geçtikçe yankı çağırıp, sirenleri uzun-uzun çalıyor.

Bu edat, bir isimden sonra da kullanılabilir. Bu durumda Türkiye Türkçesine *her* kelimesiyle aktarılır. Örnek:

Kadam sayın traptın taktayları iyilip, kampanın çañduu demi öpkönü kısat (214; 16-18).

+ Her adımda merdivenin basamakları eğiliyor, ambarın tozlu havası nefes almayı güçleştiriyordu.

* Adım her merdivenin basamakları eğilip, ambarın tozlu havası akciğeri sıkıyor.

3. 19. sıyaktuu

Kırgız Türkçesindeki *sıyaktuu* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *gibi*'dir; krş. "müşabih, benzeyen, mümasil" (KS, 652). Bu edat, benzerlik ifade eder (TS, 1005). Hem *sıyaktuu* edatından, hem de Türkiye Türkçesindeki eş değerinden önce gelen kelime yalın hâlde bulunur.

Alardın ayıldan ketkendegisin estegende cürögümö kayrat tolup, men dağı oşolor sıyaktuu öz taa-layım üçün kıyın colğo çığuuğa taymanbay bel bayladım (251; 9-12).

+ Onların köyden gidişlerini hatırladığımda yüreğime cesaret doldu. Ben de onlar gibi korkmadan, kendi mutluluğum için zor olan yola koyuldum.

* Onların köyden gittiğini hatırladığımda yüreğime gayret dolup, ben de onlar gibi kendi talihim için zor yola çıkmaya korkmadan bel bağladım.

Aşağıdaki cümlede *sıyaktuu* edatı, “... degen” şeklinden sonra gelmektedir.

... *degen sıyaktuu seketbaylar Camiylada tolup catat (222; 12-13).*

+ ... gibi halk türküleri Cemile'de yığınlardı.

* ... diyen gibi halk türküleri Cemile'de dolu idi.

Aşağıdaki cümlede *sıyaktuu* edatı, bir sıfat-fiil şeklinden sonra gelmektedir.

Başın bir cağına kıyşaytkan kalıbında tereñ kıyalğa çögüp, nes bolğon sıyaktuu oşol boydon bilk etpey otura berdi (225; 27-29).

+ Başını bir yana eğmiş vaziyette derin hayâllere dalarak, hiçbir şey olmamış gibi kıpırdamaksızın oturuyordu.

* Başını bir yana eğmiş durumunda derin hayâle çöküp, hiçbir şey olmamış gibi o şekilde kıpırdamaksızın oturuyor idi.

3. 20. tartıp

Kırgız Türkçesindeki *tartıp* edatının Türkiye Türkçesindeki eş değeri *itibaren, beri, sonra*'dır; bk. 3. 3. *Tartıp* edatından önce gelen kelime, ayrılma hâli ekini alır. Kırgız Türkçesindeki *-DAn tartıp* şekli, Türkiye Türkçesine *-DAn beri, -DAn itibaren* şeklinde aktarılır ve bir hareketin başlamasından itibaren geçen zamanı bildirir. Örnek:

Uşul kündön tartıp bizdin turmuşubuzğa bir türlüü cañı bir nerse koşulğanday boldu (225; 37-38).

+ Bugünden itibaren bizim yaşamımıza yeni bir şey katılıyor gibi oldu.

* Bu günden itibaren bizim hayatımıza bir türlü yeni bir şey katılıyor gibi oldu.

Erteñ menen kırmandan cönögöndön tartıp, stantsiyağa kelip, kayra colğo çıkkança, kapçığayğa kaçan ceter ekenbiz dep, keçki salkın menen tögülön Daniyardın obonun uğuuğa ıntızar bolup, çıdamım cetçü emes (225; 40-44).

+ Sabahleyin harmandan ayrılışımdan itibaren, istasyona gelip geri yola çıkıncaya kadar, boğaza ne zaman ulaşacağız diye sabırsızlanıp akşam serinliğiyle dökülen Daniyar'ın ezgisini dinlemek zevkini beklemek çok zordu benim için.

* Sabah ile harmandan çıkışın-
dan beri, istasyona gelip, tekrar
yola çıkıncaya kadar, boğaza ne
zaman ulaşmış olacağız diyerek,
gece serinliği ile dökülen Daniya-
r'ın ezgisini duymaya intizar sab-
rım yetmez idi.

*Uşul künden tartıp kiçi üy özün-
çö bölünüp ketti (251; 29).*

+ O günden beri küçük ev kendi
başına ayrıldı.

* O günden itibaren küçük ev
kendince bölünüp gitti.

Aşağıda aktarması yapılan cümlede ise *tartıp* edatı, bir işin be-
lirli bir mekân sınırı içinde olduğunu göstermektedir. Örnek:

*Kazakstandan tartıp, Altay me-
nen Sibirge çeyin açık meykindik
(252; 23-24)!*

+ Kazakistan'dan itibaren, Altay
ile Sibirya'ya kadar açık ovalık.

* Kazakistan'dan itibaren, Altay
ile Sibirya'ya kadar açık ovalık.

3. 21. üçün

Kırgız Türkçesindeki *üçün* edatının Türkiye Türkçesindeki hem ses ve yapı karşılığı, hem de eş değeri *için*'dir (KS, 793). Bu edat, "sebeup, vesile, amaç" bildirmektedir; bk. (TS, 1334).

"*Bardık egin-front üçün!" -dep, uraan cazılğan (213; 24-25).*

+ "Bütün ekin cephe içindir!" diye afiş yazılmış.

* "Bütün ekin cephe için!" diye, parola yazılmış.

Türkiye Türkçesinde, *için* edatıyla birlikte kullanılan şahıs zamirleri ilgi hâli ekini alırlar. Kırgız Türkçesindeki şahıs zamirleri ise, aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, yalın hâlde bulunurlar:

Daniyar menen Camiylanın uşul tuyuk mamilesi akırı emne menen bütörü men üçün anda tüşünüksüz (231; 3-4).

+ Daniyar ile Cemile'nin bu kapalı ilişkilerinin nasıl sonuçlanacağı benim için daha o zaman belli değildi.

* Daniyar ile Cemile'nin şu kapalı ilişkisi sonu ne ile biteri ben için o zaman anlamsız.

Al emnesi eken biz üçün tüşünüksüz (208; 37-38).

+ Onun neyin nesi olduğu bizim için anlamsızdı.

* Onun neyin nesi olduğu biz için anlamsızdı.

BİBLİYOGRAFYA

- Aytmatov, C., 1982, *3 Tomdon Turġan ıġarmalar*, s. 195-253, Frunze.
- Aytmatov, C., 1985, (Tercüme: M. etin), *Kelimelerin Sihirli Dünyası, Nilüfer 3*, s. 35-65.
- Coşkun, V., 1996, *Özbek Türkçesinde Edatlar*, Türk Dünyası Araştırmaları 104 (Ekim 1996), s.181-194, İstanbul.
- Erbay, K., 1997, *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tabiat*, (= Hacettepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara. (Yayımlanmamış).
- Ercilasun, A. B. ve diğlerleri, 1991, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, (= Kültür Bakanlığı Yayınları 1371), Ankara.
- Ercilasun, A. B. ve diğlerleri, 1996, *İmlâ Kılavuzu*, (= Türk Dil Kurumu Yayınları 525), Ankara.
- Ercilasun, A. B., 1993², *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, (= Akçağ Yayınları 24), Ankara.
- Ercilasun, B., 1990, Cengiz Aytmatov Hakkında Bir İnceleme, *Türk Kültürü 28 (Mayıs 1990)*, s. 287-294.
- Ergin, M., 1994¹⁹, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- Hacıeminoğlu, N., 1992, *Türk Dilinde Edatlar*, (= Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Öğretmen Kitapları Dizisi 193), İstanbul.

Kasapoğlu-Çengel, H., 1999, Kırgız Lehçesindeki “Eken” Üzerine, 3. *Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, (= Türk Dil Kurumu Yayınları 678), Ankara.

KS = Yudahin, K. K., 1994³, (Tercüme: A. Taymas), *Kırgız Sözlüğü I-II*, (= Türk Dil Kurumu Yayınları 93), Ankara.

KTG = Kasapoğlu-Çengel, H., 1998, *Kırgız Türkçesi Grameri*, Ankara (Yayımlanmamış).

Özdek, R., 1995, *Cemile / Sultan Murad*, (= Ötüken Yayınları 221), İstanbul.

Özgül, M., 1993, *Elveda Gülsarı / Yüz Yüze / Oğulla Görüşme / Cemile / Askerin Oğlu*, (= Cem Yayınları), Ankara.

Tamer, Ü., 1996, *Cemile / Öğretmen Duyşen*, (= Adam Yayınları 521), Ankara.

TS = Kardeş, N. ve diğerleri, 1995, *Türkçe Sözlük I - IV*, (= Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 2798; 2799; 2967; 3046), Ankara.

TT - KTS = Aksu, N., - Işık, A., 1997, *Türkiye Türkçö-sü-Kırgız Türkçö-sü Sözdüğü*, (= Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 3066), İstanbul.

Uğurlu, M., 1999, Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerinin Önemi, *Uluslar Arası Sözlük Bilimi Sempozyumu*, Gazimağusa (Yayımlanmamış).

Uğurlu, M., 1996, Cengiz Aytmatov, *Türk Dünyası Edebiyatı II*, s. 138-153, Ankara (Yayımlanmamış).

Zand, N., 1983, (Tercüme: S. Büyükdağ), Cengiz Aytmatov Paris'te,
Kardaş Edebiyatlar 6, s. 23-26.

ÖZ GEÇMİŞ

Ben, **Ünal Zal**, 14. 11. 1973 tarihinde Kars iline bağlı Sarıkamış ilçesinin Karaköse köyünde doğmuşum. İlkokulu köyümde bitirdikten sonra ortaokulu Afyon'da, liseyi Erzurum Lisesi'nde tamamladım ve Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne başladım. 1996 yılında mezun olunca Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalının "Türk Dili" alanında yüksek lisans öğrenimime başladım. Yüksek lisans esnasında Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN, Prof. Dr. Leylâ KARAHAN, Doç. Dr. Mustafa UĞURLU, Yard. Doç. Dr. Mehmet KARA ve Yard. Doç. Dr. Mehmet TERZİ'nin derslerini takip ettim.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**